

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 68 | 2014 | št. 3–4 (150) | str. 297–544

Lilijana Žnidaršič Golec, *Redovništvo na Slovenskem v zgodnjem novem veku* • Stanislav Južnič, *Jezuiti Gruberji (Ob dvestoletnici obnove Družbe Jezusove leta 1814)* • Anja Dular, *Knjigarnarji – člani prostozidarskih lož v 18. stoletju* • Mateja Ratej, *Slovenske hišne pomočnice v Beogradu pod okriljem Katoliške cerkve in (razpuščene) Slovenske ljudske stranke v tridesetih letih 20. stoletja* • Franc Križnar, *Kako misliti glasbo v času druge svetovne vojne na Slovenskem (1941-1945)?* • Aleš Gabrič, *Slovensko gledališče med vojno* • David Movrin, *Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni* • Leopoldina Plut-Pregelj, *Cilji pouka zgodovine: kateri, zakaj in kako?*

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Lilijana **Žnidaršič Golec**, Redovništvo na Slovenskem v zgodnjem novem veku 304–330
Monasticism in the Slovene Ethnic Territory in Early Modern Times
- Stanislav **Južnič**, Jezuiti Gruberji
(Ob dvestoletnici obnove Družbe Jezusove leta 1814)..... 332–351
Jesuits Grubers
(On the bicentenary of restoration of Society of Jesus 1814)
- Anja **Dular**, Knjigarnarji – člani prostozidarskih lož v 18. stoletju 352–371
Booksellers – Members of Masonic Lodges in the 18th Century
- Mateja **Ratej**, Slovenske hišne pomočnice v Beogradu pod okriljem Katoliške cerkve in (razpuščene) Slovenske ljudske stranke v tridesetih letih 20. stoletja 372–387
Slovene Maids in Belgrade under the Auspices of the Catholic Church and the (Dissolved) Slovene People's Party in the 1930s
- Franc **Križnar**, Kako misliti glasbo v času druge svetovne vojne na Slovenskem (1941-1945)?..... 388–417
How to Think Music during the Second world War in Slovenia (1941–1945)?
- Aleš **Gabrič**, Slovensko gledališče med vojno..... 418–430
Slovene Theatre during the War
- David **Movrin**, Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni 432–477
Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar, and Fran Petre: Latin and Greek at the University of Ljubljana in the First Post-War Decade
- Leopoldina **Plut-Pregelj**, Cilji pouka zgodovine: kateri, zakaj in kako? 478–499
The Goals of History Instruction: Which Goals, Why and How?

V spomin – In memoriam

Heinz Dopsch (1. 11. 1942–31. 7. 2014) (Peter Štih)..... 502–505

Ocene in poročila – Review and Reports

Niederstätter Alois, Geschichte Vorarlbergs. Bd 1: Voralberg im Mittelalter
(Peter Štih) 508–509

Nenad Vekarić, Vlastela grada Dubrovnika. Zv. 1 – 5 (Ignacij Voje)..... 510–514

Boris Golec, Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije
med 16. in 19. stoletjem : po sledeh hrvaškega lingvonima in
etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji
(Jernej Kosi)..... 515–518

Johann Rainer (ur.), Nuntiatur des Girolamo Portia 1595–1598;
Elisabeth Zingerle (ur.), Nuntiatur des Girolamo Portia
1599–1602 (Sašo Jerše)..... 519–522

Thomas Mark Németh, Josef von Zhisman (1820-1894) und die Orthodoxie in
der Donaumonarchie (Franc Rozman)..... 523–526

Tone Smolej, »Etwas grösseres zu versuchen und zu werden«. Slowenische
Schriftsteller als Wiener Studenten (1850–1926)
(Alojz Cindrič) 527–529

Jurij Perovšek, Samoodločba in federacija, Slovenski komunisti
in nacionalno vprašanje 1920-1941 (Bojan Balkovec)..... 530–532

Starine 64 (Jože Maček) 533–536

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis 537–540
Instructions for Authors

Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 68, 2014.....541–544
Annual Content of Zgodovinski časopis –
Historical Review 68, 2014

David Movrin
 Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj,
 Jože Košar in Fran Petre: latinščina
 in grščina na ljubljanski univerzi v
 desetletju po vojni

UDK 811.124'02+811.14'02"1945/1955"

MOVRIN David, dr., docent, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za klasično filologijo, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, david.movrin@ff.uni-lj.si

Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni

Zgodovinski časopis, Ljubljana 68/2014 (150), št. 3–4, str. 432–477, cit. 173

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Usoda slovenskih klasičnih filologov je bila po drugi svetovni vojni v marsičem določena z njihovim razmerjem do partije. Toda po pričevanju dokumentov Državne varnosti, kot jih je sestavljal »Andrej« (Fran Petre), se je za njihovo težavno dvojno igro vzdrževanja ideološko sprejemljive fasade skrivalo tudi prizadevanje za ohranitev nekdanje avtonomije. Relativna svoboda na Oddelku za klasično filologijo je v desetletjih, ki so sledila letom skorajda popolnega uničenja stroke v drugi polovici štiridesetih, temeljila na dejstvu, da je postajal študij vse bolj marginaliziran.

Ključne besede: zgodovina idej, klasična tradicija, zgodovina klasične filologije, totalitarizem, univerza

Avtorski izvleček

UDC 811.124'02+811.14'02"1945/1955"

MOVRIN David, PhD., assistant professor, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of classical Philology, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, david.movrin@ff.uni-lj.si

Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar, and Fran Petre: Latin and Greek at the University of Ljubljana in the First Post-War Decade

Zgodovinski časopis/Historical Review, Ljubljana 68/2014 (150), No. 3–4, pp. 432–477, 173 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

After WW2, the fates of Slovenian classicists were often decided by their standing with the Communist Party. However, the documents penned by 'Andrej', a State Security informant now identified as Fran Petre, reveal their difficult game of keeping up ideologically acceptable appearances while striving to preserve some bygone autonomy. The relative lack of restrictions enjoyed by the Department of Classical Philology in the decades that followed unprecedented destruction between 1945 and 1950 was based on the fact that its discipline became increasingly marginalised.

Keywords: history of ideas, classical tradition, history of classical philology, totalitarianism, university

Author's Abstract

»Ali vi morete to popisati?« In odgovorila sem:
»Morem.« Tedaj je nekaj podobnega nasmehu
zdrsnilo po tistem, kar je bil nekoč njen obraz.¹

Politično atmosfero v Jugoslaviji je določala nekakšna *differentia specifica*.² Medtem ko so druge države v regiji potrebovale nekaj prijateljskega prepričevanja s strani Rdeče armade, preden so se odločile za enopartijski policijski sistem, je bila Jugoslavija — skupaj z Albanijo in Sovjetsko zvezo — ena od redkih evropskih držav, kjer je bil sistem avtohton od začetka do konca.³ To seveda ne pomeni, da ni bilo zgledov. Jugoslavija je odkrito posnemala sovjetski eksperiment in je veljala za najhitrejšo učenko gruzijskega mojstra; na začetku je bila celo nezadovoljna s počasnim tempom sprememb v preostalih državah vzhodnega bloka.⁴ Sam Tito se je šolal v Moskvi, nato pa ga je Stalin leta 1937 poslal v Jugoslavijo, da bi iz lokalnih komunistov skoval Partijo, ki je po besedah lastnih voditeljev tik pred začetkom druge svetovne vojne »zase trdila, da je boljševiska in zaradi tega ena izmed najbolj zvestih Kominterni«. ⁵ Kljub temu je imela vrhuška jugoslovanskega novega razreda v rokah dovolj resnične politične moči, da se je sklenila boriti za preživetje, ko so nevarni znaki »druge stalinistične ledene dobe«, kot ta pojav imenujejo zgodovinarji, ⁶ v letu 1948 začeli ogrožati njen monopol. Jugoslovanski politbiro je prepoznal nevarnost in njegovi člani so se zavedali, da se bo treba boriti za položaj — in za življenje. Eden izmed njih je pripomnil: »We must hang

¹ Ana Ahmatova, »Namesto predgovora«, prevedel Tone Pavček.

² Študijo je omogočila podpora nemške raziskovalne ustanove Fritz Thyssen Stiftung v okviru mednarodnega projekta »Gnothi seauton — Classics and Communism«, ki so ga na raziskovalnem inštitutu Collegium Budapest vodili Jerzy Axer, György Karsai in Gábor Klaniczay, in podoktorskega projekta Z6-4163, »Kaj ima socializem od latinščine? Slovenska klasična tradicija in razredni boj (1945–1990) v jugoslovanskem in srednjeevropskem kontekstu« pri ARRS. Za neprecenljivo pomoč pri pripravi besedila, zlasti pri prevajanju gradiva in iskanju citatov, se zahvaljujem Doroteji Novak. Napake, ki so v besedilu še ostale, so seveda moje. — Besedilo je brez fotografske dokumentacije izšlo tudi v tematskem bloku revije *Keria* 15.2 (2013), posvečenem mednarodni primerjavi položaja stroke za železno zaveso. Uredništvu ZČ sem hvaležen, ker je v luči tega konteksta pristalo na predhodno delno objavo; prav zaradi nje sem lahko pričujoče besedilo na več mestih dopolnil z novim arhivskim gradivom.

³ Prevzem oblasti v Evropi podrobno obravnava Brown, *Rise and Fall of Communism*, 148–78.

⁴ Service, *Comrades*, 252.

⁵ Djilas, *Rise and Fall*, 82.

⁶ Judt, *Postwar*, 145.

together, or we shall hang separately.«⁷ Samo v Jugoslaviji (in kasneje v Albaniji)⁸ je bil razhod z državo, kjer se je revolucija rodila, sploh predstavljen.⁹

Od kod so jugoslovanski komunisti črpali to neverjetno moč za vztrajanje na oblasti? Spopad je oče vseh stvari, kot je opazil Heraklit že tisočletja pred tem; korenine teh oblastnih razmerij segajo v drugo svetovno vojno. Češko-francoski zgodovinar Karel Bartošek je v svoji analizi suho napisal: »Menjava oblasti je v zgodovini le redko temeljila na tako krvavem pokolu kot v Jugoslaviji, kjer je od 15,5 milijonov prebivalcev umrlo milijon ljudi.«¹⁰ Neznosna lahkost radikalnih sprememb, ki jih je slovenska klasična filologija — skupaj z univerzo in družbo — utrpela leta 1945, je danes težko predstavljava;¹¹ razumemo jih lahko samo z zavestjo, da so se dogajale v času, ko za pograšljiva niso štela le profesorska mesta in slovnična predavanja, temveč tudi človeška življenja. S stabilnostjo se je kajpak ubadala vsa povojna Evropa, kljub temu pa lahko enkratnost položaja v Sloveniji zaslutimo iz abstraktnega jezika števil: izmed 1.492.000 prebivalcev jih je življenje med vojno in v dogodkih po njej izgubilo vsaj 97.450.¹² Slovenski zgodovinarji danes sodijo, da je večino teh smrti povzročila državljanska vojna, ki jo je začela partija. Ta je v okupaciji videla način, kako se polastiti oblasti, in se ni pomišljala poseči po terorju, ki se je lahko kosal z grozovitostmi okupatorskih vojsk. Njeni politični nasprotniki se pred masakrom niso znali braniti in so šli v svoji kratkovidnosti komunistom celo na roko, ko so za pomoč najprej prosili Italijane in nato Nemce ter tako še poglobili državljanski spopad, obenem pa v njem dokončno zapravili lastno legitimnost. Sledila je katastrofa, ki je bila v vsej zgodovini naroda brez primere. Relativno zanemarljive številke okupatorskih vojakov, ki so umrli na istem teritoriju v vseh štirih letih vojne — okrog 6000 Nemcev in 1500 Italijanov¹³ — se danes zdijo skorajda kolateralna škoda v konfliktu, kjer je šlo očitno za nekaj drugega. Delež med vojno pobitih domačinov, 6,5 odstotka, je bil v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami v regiji neverjetno visok (Albanija 2,8 odstotka, Bolgarija 0,4 odstotka, Italija 1,0 odstotka, Francija 1,4 odstotka, Češkoslovaška 3,2 odstotka); primerljiv je celo z Madžarsko (6,4 odstotka) in Avstrijo (5,7 odstotka), dvema državama z močno judovsko skupnostjo, ki je med vojno izginila v holokavstu.

⁷ Morda simptomatično za ta čas menjave zavezništev je Dedijer citiral Benjamina Franklina; prim. Dedijer, *Veliki buntovnik*, 336.

⁸ V letu 1960, med kitajsko-sovjetskim razkolom; prim. Brown, *Rise and Fall of Communism*, 319.

⁹ Prim. poglavje »Izključitev Jugoslavije iz Informbiroja« v monografiji Jožeta Pirjevca *Tito in tovariši*, 223–320.

¹⁰ Bartošek, »Central and Southeastern Europe«, 397; Brown, *Rise and Fall of Communism*, 151–52, ocenjuje, da je bila populacijska izguba enajstodstotna.

¹¹ Odnos jugoslovanskih komunistov do klasičnih študijev obravnava članek »*Gratiae plenum*«.

¹² Vodopivec, »Populacijske posledice«, 98; številka 97,450 je rezultat večletne raziskave »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej« pri Inštitutu za novejšo zgodovino, končane leta 2012. Prava številka je verjetno višja, vendar je ni mogoče ugotoviti; kjer so se izgubile sledi za celimi družinami, ni nobenega vpisa v matične in mrliške knjige, nobenega gradiva ali pričevanja, meni Vida Deželak Barič, ki je projekt vodila. Rezultati so dostopni na spletnem portalu Sistory.

¹³ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 303.

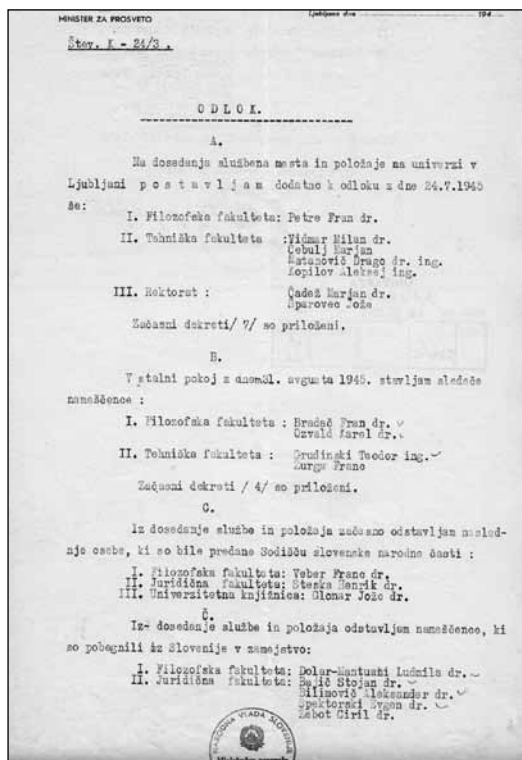
Sl. 1 - Fran Bradač (slikovna zbirka NUK).

Ko so se okupatorji umaknili, so jugoslovanski komunisti sprejeli v povojni Evropi unikatno odločitev, da bodo demociid nadaljevali sami. Sovjetski veleposlanik v Beogradu Ivan Sadčikov je leta 1946 poročal v Moskvo, da »je bilo po mnenju Milovana Djilasa [...] po osvoboditvi Jugoslavije likvidiranih 200.000 ljudi«. Veleposlanik je še pripisal, da je po njegovi sodbi ta ocena prenizka.¹⁴ Žrtve so zagrebli v skrivna množična grobišča ali jih preprosto odvrgli v odmaknjene rove in jaške. Nekateri še vedno ostajajo neodkriti.¹⁵ Obseg jugoslovanskih grozodejstev je navdušil samega Stalina: »Tito je junak [*molodec*] ... vse jih je pobil!«¹⁶ Številke so zlasti pretresljive, če upoštevamo delež prebivalstva, ki ga obljuba o državi delavcev, kmetov in poštene inteligence ni prepričala — torej odstotek, ki se je raje izselil. Na ta način se celotna populacijska izguba zaradi vojne in dogodkov po njej v Sloveniji povzpne na 146.000, kar je pomenilo nič manj kot 9,8

¹⁴ Poročilo Ivana Sadčikova iz sredine februarja 1946 hrani moskovski »Arkhiv vneshnei politiki Rossijskoi Federatsii« (AVPRF), F. 06, Op. 7, Por. 867, P. 53, L. 9. Navaja ga, denimo, Perović, »Tito-Stalin Split«, 38.

¹⁵ Do danes je Komisija vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč registrirala več kot šeststo skrivnih grobišč. Samo pet odstotkov so jih v zadnjih dvajsetih letih tudi preiskali, ostala še vedno čakajo na svoje Antigone. Največje od njih, Tezno pri Mariboru, pokriva po trenutnih ocenah približno 15.000 žrtev. Samo del je bil iz nuje raziskan med gradnjo avtoceste v letu 1999, ko je ta srhljivi jarek prečkala trasa gradbišča. Na razdalji sedemdesetih metrov so odkrili več kot 1100 trupel, torej 18 trupel (večinoma hrvaške narodnosti) na tekoči meter jarka; prim. Ferenc, *Huda Jama (Grave Pit)*, 7.

¹⁶ Stalin je to vzkliknil med oštevanjem poljskih komunistov zaradi »mlačnih ukrepov, ki so jih uporabljali proti svojim nasprotnikom«. Njegovo pohvalo so »tovariši v Centralnem komiteju« sprejeli »z okrutnim, vendar ne neprijetnim ponosom.« Djilas, *Tito*, 39.

Sl. 2 - Odlok, ki ga je sredi avgusta 1945 podpisal novi minister za prosveto dr. Ferdo Kozak; na seznamu so ljudje, ki na univerzi niso bili več zaželeni, poleg Frana Bradača tudi klasični filolog dr. Joža Glonar; ki je pred vojno prevedel Petronija in Tadeusza Zieliškega (ZAMU, Rektorat IV-246, univerzitetno osebje).

odstotka prebivalstva.¹⁷ Sočasna literatura se te surove stvarnosti ni smela dotakniti neposredno in je raje uporabljala ezopski jezik. Avtorje, ki so se zmogli poživžgati na spone represije in samocenzure, je mogoče prešteti na prste; njihov glas je zato morda toliko bolj pomenljiv. Lawrence Durrell je preživel tri leta na britanskem veleposlaništvu v Beogradu, preden je pustil službo, da bi imel več časa za svoj *Aleksandrijski kvartet*. Njegova angleško duhovita pisma, ki so nastala med letoma 1949–1952, ko je »iskal prevod Ajshila« in nenehno pričakoval izbruh nove vojne, razkrivajo »turobno, izsušeno in brezupno« Jugoslavijo, »inertno in grozljivo policijsko državo« s »cenzuriranim tiskom, z dolgimi kolonami političnih zapornikov, ki korakajo zastraženi z brzostrelkami« in »z nesrečnimi ljudmi, sestradanimi in ustrahovanimi skoraj do smrti.«¹⁸

¹⁷ Vodopivec, »Populacijske posledice«, 97.

¹⁸ Durrell se ni pustil zapeljati fasadi, s katero je poskušal režim očarati tuje obiskovalce: »Sejem je bil zelo zanimiv in odlično izpeljan; imeli so razstavljenе prototipe vseh stvari, od hladilnikov do motorjev — do sedaj jih nisem izven sejma videl še nikjer: vsekakor niso nikjer naprodaj. Ustvarili pa so vtis, da je jugoslovanska lahka industrija po razvitosti takoj za ameriško.« Durrell, *Spirit of Place*, 123–162. Slovenske represije se na pregleden način loteva študija, ki jo je objavil Milko Mikola, *Rdeče nasilje*.

Čistke na univerzi

V vsesplošni zmešnjavi poletja 1945 je komaj kdo opazil tiho upokojitev Frana Bradača (1885–1976), najstarejšega profesorja v klasičnem seminarju na Univerzi v Ljubljani in njegovega dolgoletnega predstojnika. Redki, ki so jo opazili, so o njej molčali; prihajajočim generacijam ni nikoli uspelo prebiti tega zidu molka. Še v letu 2009 niso fakultetne kronike v Bradačevi upokojitvi videle ničesar posebnega.¹⁹ Toda njegovo nenadno in nepojasnjeno izginotje je bilo vsaj nekoliko nenavadno, Bradač je bil prvi redno nastavljeni profesor v klasičnem seminarju na mladi univerzi²⁰ in torej eden izmed njegovih ustanoviteljev. Po študiju na Dunaju, v Zagrebu, v Pragi in v Berlinu je leta 1923 postal docent v Ljubljani. Pisal je študije o grški drami, o Sapfo in Katulu ter si na različne načine prizadeval ustvariti podlago za klasično izobrazbo v novi državi. Izdal je grško slovnico ter več slovarjev, med njimi tudi latinsko-slovenski in slovensko-latinski slovar, ki sta za več desetletij ostala standardni učni pripomoček. Posebej se je posvečal prevajanju. Izdal je prevod lirične poezije (Katul, Tibul, Propercij) in grške dramatike (Eviprid, Aristofan); zanimal se je tudi za druge zvrsti in književnosti, med njegovimi predvojnimi prevodi so, denimo, Charles Dickens, Honore de Balzac in Jan Karafiat. Svoj eklektični pristop je ohranil tudi v kasnejših letih s prevodom Vergilijeve *Eneide* in z *Dobrim vojakom Švejkom* Jaroslava Haška.²¹ Toda njegova pedagoška in literarna dejavnost nista imeli pri njegovi akademski usodi leta 1945 nikakršne vloge.

Mehanika te upokojitve je že znana.²² Politika in akademska sfera sta trčili že kdaj prej, denimo, ko je med okupacijo devetnajst profesorjev in asistentov izgubilo svojo službo. Ne glede na nelaskavost teh zgledov se jim je partija takoj po

¹⁹ Prim. *Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1919–2009*, 227. Vse to je ustvarilo plodna tla za defamacijo. Preden sem našel spodaj omenjeno dokumentacijo, sem naletel na tri različne in deloma nasprotujoče si govornice, ki so poskušale »razložiti« njegovo zgodnjo upokojitev.

²⁰ Njegov predhodnik Jan Luňák (rojen 12. decembra 1847, umrl 21. julija 1935, v ruskih virih omenjen tudi kot Ivan Ivanovič Lunjak), nekdanji profesor v Sankt Peterburgu, Moskvi in Odesi, »odlikovan z redom sv. Stanislava, sv. Ane in sv. Vladimira«, je bil že upokojen, ko je začel predavati v Ljubljani, kjer je univerza nastala leta 1919. Nanjo ga je povabil prijatelj Rajko Nahtigal, deloma zato, da bi zmanjšal profesorjevo finančno stisko, potem ko je oktobrska revolucija nacionalizirala njegove prihranke in pokojninski sklad, 49.300 »zlatih rubljev«. Luňák je bil 13. novembra 1920 imenovan za »kontraktualnega rednega profesorja za klasično filologijo«. Njegova pogodba se je iztekla leta 1929; »pogajanja za obnovev kontrakta med filozofsko fakulteto in gospodom prof. dr. Lunjakom niso imela uspeha«, zato se je vrnil v Prago. Do ljubljanskih univerzitetnih krogov očitno ni čutil posebne hvaležnosti, njegova *Bibliotheca Lunakiana*, označena z eponimnim črnim škarnikom, je v oporoki pripadla klasičnemu seminarju Karlove univerze. Med obsežnejša dela sodijo *Observationes rhetoricae in Demosthenem* (1877) ter *Quaestiones Sapphicae* (1888), daljšo bibliografijo navaja B. R., »Jan Luňák«, 367–68. Dokumenti so ohranjeni v ZAMU, »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Ivan Lunjak«. Več o njem piše Svoboda, *Antika a česká vzdělanost*, 221–22; na knjigo me je prijazno opozoril vsestranski Vojtěch Hladký.

²¹ Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU), »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač«. Prim. tudi Gantar, »Bradač, Fran«.

²² Gabrič, »Odpuščenje profesorjev«, 14–19; prim. tudi članka Petra Vodopivca, »O komunistični univerzitetni politiki«, ter Vladimírja Simiča, »Odstranjanje pedagoškega osebja«, ibid.

Republika Slovenija
 Republika SR Slovenija
 Ljubljana, dne 16. dec. 1945

URADNO POVRNILLO

Potrjuje se, da tovariš dr. Bradač Fran oče: Marjan
 rojen: 18. 11. 1887 kraj: Janina, 1922
 št. matični: Janina, 924206 pristojni: Janina
 1. je vpisan v naš veljavni imenik 7/13 pod št. 35
 2. je v času okupacije ni bil pod orožjem ali v službi okupatorja ter niti
 3. ni bil organizator, tontelonar ali aktivni član kvasilskih organizacij
 4. ni bil član ali drugi javni službi,
 5. razen stalne osebočne pomoči, denarnih sredstev na vdrževanje.

Sart fasilni - svoboda narodu!

To potrdilo se izdaja na podlagi Zakona
 št. 23.10.45, ter je pravno taksno po
 6. členu 6. takega.

Stožič
 (Kritičar)
 Arhivna knjiga

Republika Slovenija
 Republika SR Slovenija
 Ljubljana, dne 16. dec. 1945

URADNO POVRNILLO

Koliko se potrjuje, da tovariš dr. Bradač Fran oče: Marjan
 rojen: 18. 11. 1887 kraj: Janina, 1922
 št. matični: Janina, 924206 pristojni: Janina
 1. je vpisan v naš veljavni imenik 7/13 pod št. 35
 2. je v času okupacije ni bil pod orožjem ali v službi okupatorja ter niti
 3. ni bil organizator, tontelonar ali aktivni član kvasilskih organizacij
 4. ni bil član ali drugi javni službi,
 5. razen stalne osebočne pomoči, denarnih sredstev na vdrževanje.

Sart fasilni - svoboda narodu!

To potrdilo se izdaja na podlagi Zakona
 št. 23.10.45, ter je pravno taksno po
 6. členu 6. takega.

Stožič
 (Kritičar)
 Arhivna knjiga

Sl. 3 - Potrdilca, ki so jih Bradaču po izgubi delovnega mesta izdajali razni odbori (ZAMU, IV-66, Fran Bradač; osebni arhiv Zorke Bradač).

prevzemu oblasti leta 1945 odločila slediti z novo čistko na univerzi. Prvega junija je Milan Vidmar vprašal rektorja univerze Milka Kosa, »kako je z ureditvijo personalnih zadev na univerzi, ker vlada pričakuje, da se to čimprej izvrši«. Rektor Kos, znan po svoji pogumni drži med okupacijo, ko na slovenski univerzi ni dovolil predavanj v italijanščini,²³ je vztrajal, da je to vprašanje pod njegovo pristojnostjo, ter se skliceval na veljavno zakonodajo in poskušal zaščititi avtonomijo univerze. Njegove poglede je podpiral tudi univerzitetni senat. Ferdo Kozak, novi minister za prosveto, se z avtonomijo univerze ni preveč ukvarjal. Izjavil je, »da smatra izvršitev pregleda vsega osebja na univerzi potom terenskega odbora OF kot popolnoma umestno in odgovarjajoče sedanjim izrednim razmeram, kajti v sklopu univerze je razumeti tudi terenski odbor OF. Jugoslovanski zakoni imajo veljavo le, v kolikor se dajo spraviti v sklad z zakonodajo osvobodilne borbe. Uredba te so pa tudi terenski odbori.«²⁴ Po tej krjavljevske subtilni pravni interpretaciji je njegovo ministrstvo začelo izdajati dekrete, ki jih je univerza lahko le še sprejela kot *fait accompli*. Tako konceptualno kot strukturno je bil njen glavni odlok z dne 10. avgusta kopija analognega dekreta, ki ga je nekaj mesecev prej izdalo »sodišče časti« na Univerzi v Beogradu. Slovenski odlok je proskribirance delil na tri kategorije: »stavljeniki« v stalni pokoj (točka B — Fran Bradač, Karel Ozvald, Teodor

²³ Prim. AS 1931-II-026 II 050198, kjer o tem pripoveduje »Andrej«.

²⁴ Gabrič, »Odpušcanje profesorjev«, 14–19.

Grudinski, Franc Žurga); »začasno odstavljene« in predani Sodišču slovenske narodne časti (točka C — Franc Veber, Henrik Steska, Jože Glonar); ter »odstavljene«, ki so pobegnili iz Slovenije v zamejstvo (točka Č — Ludmila Dolar Mantuani, Stojan Bajič, Aleksander Bilimovič, Evgen Spektorski, Ciril Žebot, Rihard Zupančič, Ludvik Čepon, Alojzij Košmerl, Ignacij Lenček, Alojzij Odar, Jože Peterlin, Matija Slavič in Josip Turk). Srbski dokument, ki je slovenskemu očitno služil kot vzorec, ima štiri zelo podobne razdelke: »1) Udaljeni sa Univerziteta s tim da se njihov predmet preda Sudu za suđenje prestupa protiv srpske nacionalne časti [pet oseb]; 2) Udaljeni sa Univerziteta s tim da se predmet preda Državnoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača [ena oseba]; 3) Udaljeni sa Univerziteta [dvanajst oseb]; 4) Udaljeni s fakulteta koji su odbegli u Nemačku [devetnajst oseb]«. ²⁵

Toda srbsko »sodišče časti« si je po okupatorjevem odhodu iz Beograda 20. oktobra 1944 vzelo več kot pol leta časa, preden je 19. maja 1945 izreklo svojo »razsodbo«, proti kateri ni bilo pravnega sredstva in ki je takoj postala pravnomočna. Za seboj je pustilo pravilnik delovanja ²⁶ in obsežno dokumentacijo o pravno absurdnih »kaznivih dejanjih« obtoženih, zaradi česar je, denimo, srbski klasični filolog Veselin Čajkanović izgubil svoj položaj — in nato svoje življenje. ²⁷ Srbski zgodovinarji danes sodijo, da je to početje pomenilo temelj za partijsko »duhovno prenovo« univerze; »to je bil samo eden od načinov, s katerimi si je partija utirala pot k vzpostavljanju popolne državno-partijske kontrole nad univerzo in izobraževalnim sistemom.« ²⁸ »Slovenska narodna čast« je bila očitno precej manj kompleksna kategorija, ljubljanski epigoni srbskih »sodnikov« so svoje delo končali v treh mesecih in za seboj praktično niso pustili sledi. ²⁹ Vladni odlok, ki ga je Fran Bradač skupaj z drugimi žrtvami čistke dobil na začetku avgusta, ni navajal nobenih razlogov za upokojitev in je bil v tem smislu neizpodbiten. Zgodovinarjem preostane danes

²⁵ Veselina Čajkanovića so v Beogradu odpustili pod tretjo točko, Frana Bradača pa v Ljubljani pod točko B, kar je bilo vsebinsko isto; prim. Cvetković, *Između srpa i čekića*, 284–85. Za slovenski arhivski dokument prim. ZAMU, »Rektorat IV–246, Univerzitetno osebje — ponovna imenovanja, razrešitve«.

²⁶ Shranjen v Arhivu Srbije, Komisija za obnovu BU, fascikel 1, »Pravilnik o radu Suda časti Beogradskog univerziteta«; navaja ga Cvetković, *Između srpa i čekića*, 284.

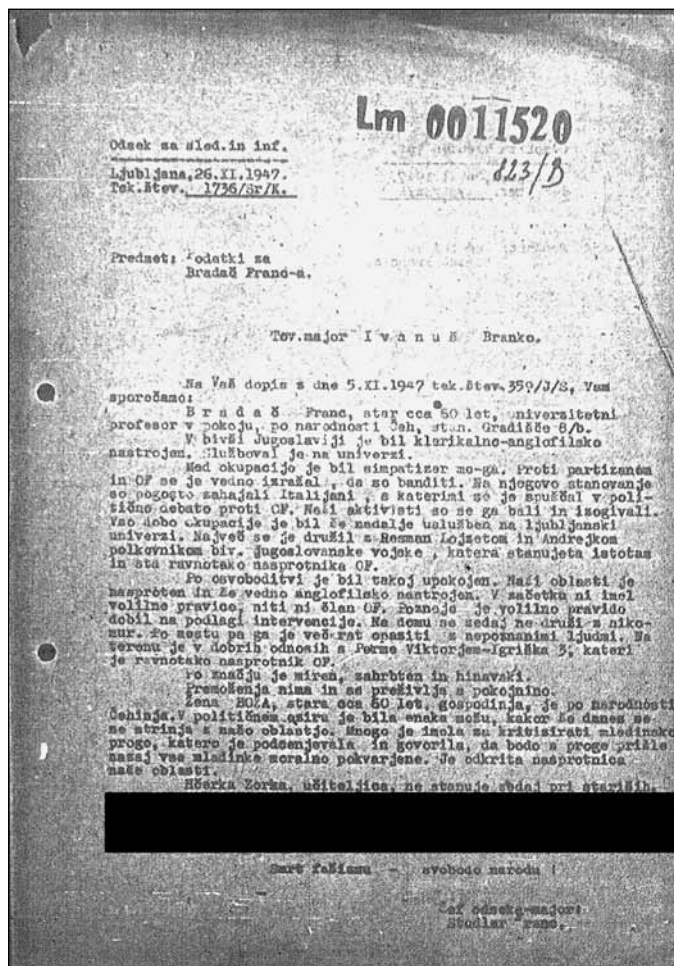
²⁷ Dokumentacijo navaja študija Milene Jovanović o klasični filologiji v Srbiji leta 1944/45 na primeru Veselina Čajkanovića, objavljena v monografiji *Classics and Communism*. Ironija usode je hotela, da je bil ravno Čajkanović ocenjevalec pri Bradačevi habilitaciji 9. februarja 1934, ki sta jo podpisala dr. Balduin Saria in dr. Jakob Kelemina. »Bradačevi radovi nisu veliki po obimu,« je takrat napisal, »ali oni imaju svoju vrednost i daju nam dokaza o lepim sposobnostima svoga autora. G. Bradač ume, da nadje problem, i o stvarima koje raspravlja dobro je informiran. U naučnom radu originalan je i ima poleta, ali je u isto vreme i obazriv in skrupulozan. Prema svemu ovome mišljenja sam, da g. Bradač ima dovoljno naučnih kvalifikacija za stepen vanrednog profesora univerziteta.« Prim. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU), »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač«.

²⁸ Cvetković, *Između srpa i čekića*, 288.

²⁹ V desetletjih, ki so sledila, so preostali dokumenti izgubili svojo prepričevalno moč. Univerza v Ljubljani je svoje profesorje, ki so bili žrtve čistk, rehabilitirala leta 1998; prim. Wraber, »Poročilo o delu prve komisije«, 11. Medicinska fakulteta v Beogradu je naredila podobno v letu 2001; prim. Cvetković, *Između srpa i čekića*, 286.

zgolj ugibanje o vzrokih odločitve, ki je imela za posledico uničeno življenje. Toda vsaj v Bradačevem primeru je ohranjen dokument, ki ga je izdal »Oddelek za sledenje in informiranje« slovenske Uprave državne varnosti v novembru leta 1947. Ponuja redke vpogled v mentaliteto ljudi, ki so imeli takrat v rokah škarje in platno.

Bradač Franc, star cca. 60 let, univerzitetni profesor v pokoju, po narodnosti Čeh, stanujoč Gradišče 8/b. — V bivši Jugoslaviji je bil klerikalno-anglofilsko nastrojen. Služboval je na univerzi. — Med okupacijo je bil simpatizer mo[dre]-ga[rde]. Proti partizanom in OF se je vedno izražal, da so banditi. Na njegovo stanovanje so pogosto zahajali Italijani, s katerimi se je spuščal v politično debato proti OF. Naši aktivisti so se ga bali in izogibali. Vso dobo okupacije je bil še nadalje uslužben na ljubljanski univerzi. Največ se je družil z Resman Lojzetom in Andrejkom, polkovnikom bivše jugoslovanske vojske, katera stanujeta istotam in sta ravno tako nasprotnika OF. — Po osvoboditvi je bil takoj upokojen. Naši oblasti je nasproten in še vedno anglofilsko nastrojen. V začetku ni imel volilne pravice, niti ni član OF. Pozneje je volilno pravico

Sl. 4 - *Hinc illae lacrimae*: dokument Udbingega "Oddelka za sledenje in informiranje," ki ga je novembra 1947 podpisal Franc Stadler; karakteristika kot osrednji problem omenja Bradačeve "klerikalno-anglofilske" tendence (AS 1931-II-007, Lm11520).

dobil na podlagi intervencije. Na domu se sedaj ne družijo z nikomer. Po mestu pa ga je večkrat opaziti z nepoznanimi ljudmi. Na terenu je v dobrih odnosih s Perme Viktorjem, Igriška 3, kateri je ravnotako nasprotnik OF. — Po značaju je miren, zahrbtn in hinavski. — Premoženja nima in se preživlja s pokojnino. — Žena Boža, stara cca. 60 let, gospodinja, je po narodnosti Čehinja. V političnem oziru je bila enaka možu, kakor še danes se ne strinja z našo oblastjo. Mnogo je imela za kritizirati mladinsko progo, katero je podcenjevala in govorila, da bodo s proge prišle nazaj vse mladinke moralno pokvarjene. Je odkrita nasprotnica naše oblasti. — Hčerka Zorka, učiteljica, ne stanuje sedaj pri starših, ker se v političnem oziru ne razumejo. Naklonjena je ljudski oblasti, ni pa zanesljiva. Med okupacijo je imela ljubavne razmere z nekim Italijanom, kateri je po osvoboditvi ostal v Ljubljani in bil nekaj časa zaprt od naše oblasti. — Smrt fašizmu — svobodo narodu! [Podpisan] šef odseka — major Stadler Franc.³⁰

Dejstvo, da se je v Stadlerjevem prodornem poročilu Bradač, rojen na Dolenskem, nenadoma prelevil v Čeha, lahko tu pustimo ob strani. Državna varnost očitno ni zaznala protislovja v dozdevno italijanskih tendencah zakrknjenega anglofila. Toda Bradač je bil bolj dosleden. Njegova italijanska naveza ni bila rezultat njegovih političnih prepričanj, temveč sad hčerkinega zasebnega življenja. Zorka Bradač se je očitno požvižgala na politične nalepke; pred vojno je hodila s Sergejem Kraigherjem, pomembnim komunistom, ki je desetletja kasneje, leta 1981, v letu po Titovi smrti, postal nič manj kot predsednik predsedstva SFRJ. Toda srce je muhast gospodar in med vojno se je zaljubila v svojega učitelja italijanščine Attilia Budrovicha,³¹ ki je bil član *Partito nazionale fascista*.³² Budrovich se je rodil v Splitu leta 1913 in je že pred vojno prišel v Ljubljano. Znal je nekaj hrvaščine in slovenščine ter se je kot klasični filolog hitro spoprijateljil z očetom svoje nove izvoljenke. Fašistične oblasti, ki so ga zaposlile, so ga naposled prisilile, da je pustil službo, ker je kot pripomoček pri pouku nespametno uporabil delo Prežihovega Voranca, zaprtega levičarskega pisatelja. Kljub temu se je po italijanski kapitulaciji leta 1943 vrnil k svojemu dekletu v Ljubljano; za nekaj časa si je pridobil nazaj celo svoje delovno mesto. Maja 1945 je bil aretiran. Zorka Bradač je uporabila svoje partijske zveze in ga po štirih mesecih rešila iz ječe; toda še vedno je ostal *persona non grata* in leta 1948 je moral naposled zapustiti tako svoje dekle kot njeno novo državo.³³

Zgodba se zdi trivialna, vendar vse te drobnarije iz nasedlega ljubezenskega razmerja — *dulces exuviae*, bi napisal Vergilij — izdajajo logiko boja za oblast. Razmerja z Italijani sama po sebi niso bila hud problem, zato je Zorka Bradač leta 1945 lahko obdržala svoje učiteljsko mesto. Dejstvo, da je bil nekdo »nasproten naši oblasti« in za povrh še »klerikalno-anglofilsko nastrojen«, je bilo seveda nekaj

³⁰ AS 1931-II 007, Lm 0011520. Podpisnik karakteristike Franc Stadler je bil nato leta 1952 imenovan za »narodnega heroja« zaradi svoje serije spektakularnih umorov slovenskih političnih in mnenjskih voditeljev v letu 1942, med njimi nekdanjega bana Marka Natlačena ter katoliškega misleca Lamberta Ehrlicha.

³¹ Pečar in Bradač, *Sijaj resnice*, 131–38; prim. tudi Bradač, *Neslutena moč ljubezni*.

³² »È nominato delegato commissariale il fascista dott. prof. Attilio Budrovich.« Grazioli, »Sottoposizione a vigilanza«, 558. Politični kontekst obravnavata Ferenc, *Fašisti brez krinke*, 423, in Godeša, *Kdor ni z nami*, 78–81.

³³ Lavrenčič, »Izraz 'razrešeni'«, 132–34. Za biografijo prim. Ziliotto, »Ricordo di Attilio Budrovich«, 247–251.

26. VI. 1945

SMRT FAŠIZMU - SVOBODO NARODU!

Slovenski

POROČEVALEC

INFORMACIJSKI VESTNIK OSVOBODILNE FRONTE - LJUBLJANSKA IZDAJA

Cena L. S.— Ljubljana, na dan osvoboditve 5. — Stev. 1

Ljubljana

očiščena fašistov in nacistov, ozdravljena žalostnih tvorov narodnih izkoreninjencev, prerोजना po preliti krvi njenih najzvestejših sinov, prekvašena z duhom novega časa

pozdravlja

zmagovito Rdečo Armijo, nositeljico svobode, bratstva ter enakosti, dolgo pričakovano nado vseh ponižanih in razžaljenih

pozdravlja

v trpečih dneh prerojeno, v boju prekaljeno in preizkušeno, v veri v vstajenje narodov utrjeno Jugoslovansko Armijo

pozdravlja

svoje sinove — slovenske partizane in patizanke, najzvestejše čuvarje slovenske zemlje, najzvestejše kovarje slovenske svobode, našemu srcu najbližje tvorce nove dobe

pozdravlja

zastopnike Armad zaveznških držav, zaščitnike zaslužjenih in trpečih narodov.

Živela Jugoslovanska Armija — Živel maršal TITO

Živela Rdeča Armija — Živel maršal Stalin

Živela Zavezniška Vojska — Živel Truman — Živel Churchill in Slava Rooseveltu

Náš vodja — maršal TITO

Osvoboditeljem v pozdrav.

Silnihi smo, da na iskren belcu jaha, da konja in jezdeca jedno nese perot, in kadar naprokih se svažijo: z zmagnani buho, zohveta šok vrsta njegove svobode post.

Drežo svojci št Nemci in Talijani, razutilo zemljo kakor pobegne voja; on stoji na Mostakiji, in z njim njegovi zbrani, ne boji se pulke ne proletera v Begunjah kol.

Gori odpro mu svoje zlece hrame, on brani pred tajcem njih bolj žunetu nast, zavska svoboda, prepleni premdrove jame, za razobitja krčen čvni narodu las.

O brezupno dolgo deževje v jerski dolzini las! In v mesečni po snegu legotni sledovi! Lislji lajez in kripajoči mraz, da pod srhko, otrčeno dlako treso se voliovi!

O naši sinovi in bratje in očeje! „Kaj bo, ti zaccapani silive: z livatom prograrnim, boš“ kanija kršil. On izpelje jih v mladostje, njegova vera vsem zopustini je kos.

Zarame otake, primorje, Trst in Gorica, čviti mejuke stare in sla zogodil, v Ljubljano prinese na zlati vaji privio, zaspel se, nepočilo na sever odhiti.

Razločne brate v eni maji srne, svobodo zavrženo vnovit ustoliki, pred nami prvotno bodokotni vzgane: planine stis, razžubini v obrno rjajo gršil; med rđodano doto odreva se peje ogleda, iz podrina domovi vraso med gostimi vrsti, plavči bliž, živine tare se pala, pletica koočole šili, kot matki so grozdi na trsti. —

Glavo so dvignila, jasno šletero lice, z krmiki ogubnimi boji izbojevan, na stečaj usolike odprajo se romice, vzeti sprevod te znaie v jostinji dan. —

Zadi pa prelli se eni, peresu, v radel, prerahil dih, tez pomile zaplavil, da konaj zgame se rđevno pomolnaja, in s tibo solzi ordil spomin vseh nini, št dala pod tibo jim ralo o svobodi tvoj.

Oton Zupenič

Naša skupna volja bodi:

Hočemo!

Pozdravljena jugoslovanska vojska na osvobodilni slovenski zemlji! Predi z otkovo nabliko miru, ki naj zvezete v novi dobi za novo delo v poštenosti in pravdnosti, v rodni in znoji, v spoštovanju resnične svobode, ki je v tem, da radi sluzimo pravdnini zakonom v prid naši skupnosti. V to skupno sožitje naj nas ne druzi nobeno nasilje — vse naj bo od neolupane, neolupne ljubezni.

Ne skrbimo ne sebe ne družini z dano dobo, ki nam je odetaj! Zlato te dobe je št silno globoko zakopano in bo trebe kvavil zavre, da ga izrežemo. Teda naša skupna volja bodi:

Hočemo!

Fr. S. Fuždar

Bodimo domovine vredni

Velika in svobodna Slovenija, naš najzvestejši, narodni spomin iz davnih dni — Zdravljena Slovenija, prva politina listina iz časov nasdoga za prebujanja — Slovenija, te se nasledaj optira na bratovsko vzajemno št Slovostanija, stopa iz groze in krvi v življenje „Posrvaš ljube!“

Naj vsako narodni in države so ponosna in prebujanja v trpljenju. Hudi časi očujejo zmedlo in strah, lajejo ljubi v blazno in svobodno, terzajo upornikov in matovne — št tudi oččinjeje in osvobodnja, vsaka bridkega smo izkusili dez.

naši največji duhovi Prešeren in Levstik, Jan. Ev. Krek in Iv. Cankar, za tako Slovenijo so klesali kamni in ponisali svoj trudi tudi vsi naši narodni delavci. Za tako domovino so utrpali janki in mučenci teh dni. Te domovine bodimo vredni vsi — mrtvim v večno zahvalo, živim v novo življenje!

France Koblar

Zahvaljeni, rešitelji, in iz veselih src pozdravljeni

Ura Je prišla!

Ura, ki so jo s kopracenja pričakovali milijoni!

Puči so okoli z rok, da so morje v svobodi skleniti k zahvalni molitvi!

Apokaliptična zver se je kakor volčotlak zagrtala in zemljo in izgnala.

Srečna past Previsa ji je slomila tistik za bopoketni naspah in neznanilano krevolnost, št kakržno so njim krevpitji dolca kta izgnali izrazeno telo Evropel!

Moč v roki Pravice ste bili tudi vi, „tolovaji“ naši in naši rešitelji!

Zahvaljeni, rešitelji in iz veselih src pozdravljeni!

Oh stani velikih TRESH ste vi, sinovi analaga naroda, otrelili naše drevo tajega mrčesa! Što ga v brezprimerno samostrovanju zadržali s rđno svojo kerjo, da se ho mojno izvora razvrtati in razogledati vse do širnih obzorij!

Po svobodnih tihl gori danes ko rdeči, rđiši železnih vrst, nad vami

pa plavajo duše vaših tovarice, ki so se z orožjem v roki darovali na oltarju domovine!

In z njimi duše drugih tisocev, tihih matovne, ki so na notranji fronti omamlili št grob pod kriglami nečloveških okupatorjev in njih bodnih prigvajatelvi! Ki trohni njih kosti pod poklom imokih in kalčkih taborišč, kamor je šla z njimi živa vera v vstajenje!

Samin se vrata v svobodo ziso odpeti, bili pa so zanesljivi poroki, da bo narod vstal, v trpljenju prekaljen in očisten!

V tem je velika žrtvo posameznikov za skupnosti!

Ihvalnost in verna alava njih spomniti!

In zdaj, ko si bomo mogli po zadnji vsi žilki in njih mrtvih v miru urejavati dona ter celiti rane, ki nam jih je zadal čas vojnih groze, naj vlada št dalje Pravice, le da ne št brezobzirno zvezanimi odmi, pač pa št občutiljevo tehalno v raki!

A. Sovršč

Sl. 5 - "Zahvaljeni, rešitelji, in iz veselih src pozdravljeni," pozdrav Antona Sovreta partizanski vojski, ko je vkorakala v Ljubljano. Na isti strani je klasični filolog dr. France Koblar objavil nekoliko bolj zadržano meditacijo o "Svobodi, Pravici, Dobroti" (Slovenski poročevalec, 9. maj 1945).

povsem drugega in Fran Bradač se je moral upokojiti. Upokojitev je pomenila zgolj prvi udarec naraščajoče represije in Bradač se je moral nato boriti za volilno pravico, za pokojnino³⁴ in slednjič celo za stanovanje.³⁵

V čem je bil pomen ukrasnih pridevkov, ki so Bradača tako drago stali? »Klerikalno« prepičanje je veljalo zlasti v šolstvu za izrazito problematično značajsko lastnost. Kot je nekoč pripomnil Edvard Kardelj, osrednji ideolog jugoslovanske partije in Titova desna roka, je bilo nepredstavljivo, da bi socialistično mladino vzgajali klerikalni ali liberalni učitelji; zaupati jo je bilo mogoče le pravim marksistom. Je nekdo, ki vzgaja klerikalni naraščaj, sploh še pravi učitelj? Bolje, da otrok ostane nepismen, je pribil Kardelj, kot da bi ga v šoli kvaril tak učitelj.³⁶ Dober mesec kasneje je njegovo vizijo še jasneje razvil neki pravmisllec v *Slovenskem poročevalcu*:

Kaj bi slepomišili! Naša Ustava sicer zagotavlja slehernemu državljanu versko svobodo in zaradi tega, ker hodi v cerkev, pri nas še nihče ni bil preganjan. Toda ali smo zato dolžni, da gledamo religiozne ljudi tudi v socialistični šoli, da uče eno, s svojim osebnim zgledom pa propagirajo drugo in tako demantirajo sami sebe ter zavajajo mladino v nejasnosti in dvome? Ne, takih dvoličnežev v socialistični šoli prav gotovo nismo dolžni trpeti in smo jih že predolgo trpeli, ker šola ni pekarna ali čevljarska delavnica, kjer je pač vseeno, če pripadajo mojstri in pomočniki temu ali onemu svetovnemu nazoru.³⁷

Oznaka »klerikalca« je bila že sama po sebi dovolj slaba; toda pridevnik »anglofilski« ni bil nič manj nevaren v očeh partije, ki je drugo svetovno vojno označila za »imperialistično« in je na njenem začetku *urbi et orbi* razglasila, da so »angleški in francoski imperialisti sprožili nov konflikt«. ³⁸ To je poleg Bradača kmalu ugotovil še en univerzitetni profesor. Boris Furlan, pravnik, ki se je v Trstu pred vojno učil angleščine pri Jamesu Joyceu, je vojno vihro preživel v Londonu. Delal je za jugoslovansko vlado v izgnanstvu in po radijskih valovih sporočal zavezniške novice v okupirano Evropo. Po koncu vojne se je leta 1945 vrnil v Slovenijo. Najprej je postal dekan Pravne fakultete, vendar ga je njegova radovednost vodila v niz nadaljnjih nepremišljenih dejanj; na skrivnem je zagrešil celo prevod Orwellove *Živalske farme*. Kot dekan si tega najbrž ne bi smel privoščiti. Ljubljanski študij prava se je hitro razvijal v vse drugačno smer in leta 1947 sta bila dva klasična filologa bolj ali manj osamljena gosta pri njegovih predavanjih o grški pravni filozofiji. Eden izmed njiju se takole spominja tistih dni:

Tisto leto sva [z Lojzetom Rebulo] poslušala [Furlanovo] predavanje o grški pravni filozofiji, predavanje, ki je imenitno dopolnjevalo Sovreta, ko je tisti semester predaval grško filozofijo. Poleg enega do dveh juristov sva bila edina poslušalca. Tako

³⁴ Za finančni križev pot prim. ZAMU, »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač«. Bradač je kasneje opisoval pokojnino, ki jo je prejemal, kot »sramotno«, prisiljen je bil prevajati, da je lahko preživel; prim. Sattler, »Znanec«, 3.

³⁵ Dokumentacijo hrani avtor.

³⁶ AS 1589-III 1.6, »Zapisnik VII. razširjenega plenarnega zasedanja CK KPS«, 26–27. januar 1952.

³⁷ *Slovenski poročevalec*, 7. marec 1952, 3.

³⁸ V resoluciji petega partijskega kongresa v oktobru leta 1940; analiziral ga je Stojanović, »Varieties of Stalinism«, 395.

je imel Furlan svoje predavanja kar v sobi dekanata. Tisto leto je bil namreč dekan juridične fakultete. Junija je svoje predavanje zaključil: »Samó malo in se ne bomo videli in spet malo in se bomo zopet videli ...³⁹ Jeseni bomo nadaljevali s svojimi razmišljanji o razvoju pravne misli v antiki ...« Še isti večer pa so ga zaprli in še isto poletje je bil obsojen na smrt.⁴⁰

»Nagodetov proces«, kot so ga kasneje poimenovali, je bil stalinistična sodna predstava, na kateri je bilo aretiranih dvaintrideset intelektualcev, od katerih so jih nato petnajst obtožili nezaslišanih zločinov, denimo pošiljanja sporočil tujim vohonom, s katerimi naj bi izzvali tujo intervencijo v Jugoslaviji.⁴¹ Za razliko od nekaterih kolegov je Boris Furlan navsezadnje ubežal smrti, na katero je bil obsojen. Leta 1947 je bilo to težko, a vsaj v teoriji izvedljivo. Fran Bradač, ki je očitno simpatiziral s »plavo gardo«, torej s preostanki jugoslovanske kraljeve vojske, je bil leta 1945 najbrž lahko vesel, da je komunistični prevzem oblasti preživel. Nekateri klasični filologi s podobnimi zvezami ga niso.⁴²

Klasični seminar na univerzi je tako postal majhna in tesno povezana skupnost; nekaj starih študentov je vmes izgubilo življenje, nekaterim so nadaljevanje študija prepovedali,⁴³ novih pa skorajda ni bilo. Obvezne študijske krožke, ustanovljene, da bi študente podučili o dialektičnih spoznanjih *Kratkega kurza zgodovine VKP(b)*, Plehanova, Ždanova »in kar je bilo še take robe tistih dni«,⁴⁴ so filologi sistematično zlorabljali za pogovore o koreninah ter vzrokih slovenske državljanske vojne. »In seveda o tistih tisočih pomorjenih (število je bilo takrat še negotovo), ki so bili živi med nami v imenih klasičnih filologov Janeza Remica, Janeza Klariča, zgodovinarja Janeza Tominca in toliko drugih.«⁴⁵ Študenti so imeli dober razlog, da so živeli v neprestanem strahu pred tajnimi policijskimi vohuni in vohunkami. Desetletja kasneje se je ena od njih na smrtni postelji opravičila človeku, ki ga je takrat ovajala.⁴⁶ Toda našli so tudi načine, s katerimi so si ustvarili prostor zaupanja, smeha in sproščenosti:

Naslednje leto se je naši že prijateljski družčini pridružilo še eno brucovsko bitje.

³⁹ Prim. Jn 16,16.

⁴⁰ Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs«, v knjigi esejev Alojza Rebule *Skozi prvo zagrinjalo*, 12.

⁴¹ Osebno izkušnjo obsojenca je objavil Ljubo Sirc, *Between Hitler and Tito*, 110. Višje sodišče je leta 1991 sodbo razveljavilo. Podrobneje o Furlanu v delu *Usoda slovenskih demokratskih izobražencev*, ki ga je uredil Peter Vodopivec.

⁴² Za dva najbolj nadarjena, Ivana Hribovska in Janeza Remica, prim. *Jutro pozabljenih*, 218–37; 62–72. Ivan Hribovšek (1923–1945), pesnik, ki je ostal brez groba, je po tragični ironiji za seboj pustil rokopis s prevodom Sofoklove *Antigone*; študijo o njej z naslovom *Sofoklova Antigona v prevodu Ivana Hribovska* sta objavila Kajetan Gantar in Brane Senegačnik. Še en bodoči klasični filolog, Justin Stanovnik (rojen leta 1928), je leta 1945 kot mladoletnik preživel teharsko taborišče smrti, vendar so ga leta 1949 ponovno aretirali in odpeljali v drugo koncentracijsko taborišče, Strnišče pri Ptuj; šele leta 1950 je smel nadaljevati študij.

⁴³ Marija Rus je morala prekiniti študij, čeprav ji je oče umrl v taborišču Dachau; prim. Gabrovec, »Pot v Emavs«, 11.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulo*, 39.

18. Ali je kdaj, od koga in radi česa bil proglašen za sovražnika, nevarnega, nacionalizirca?	Ne
19. Ali je kdo, od koga, radi česa in s čim odlikovan, pohvaljen, nagradjen?	Ne
20. Ali je od osebnosti do dana sedajsko ali študijsko kaznovan?	Ne
21. Ali je bil v izkaznemstvu v kateri državi, kraju in zaradi česa?	Študijsko potovanje po Grčiji in Sveti gori Atosu v juliju in avgustu 1936.
22. Ali je kdo od bližnjih sorodnikov v izkaznemstvu, v kateri državi, kraju in od kdaj?	Nihče

23. Življenjepis   Ročil sem se v vasi Šarni peči pri Židanem mostu 4. decembra 1885. Oče je bil kmečki sin ju je umrl kot šelenski čuvaj v pokolju. Izgostenja ni imel. Mati Ana, kmečka hči, roj. Stergarček. V ljudsko šolo sem hodil na Židanem mostu, nekaj mesecev tudi v Krškem, kemar so se bili leta preselili starši. Niško gimnazijo sem dovršil v Celju, višje v Ljubljani, v Šanu, razvidnem in rubr. 10. Vozučilniška predavanja sem poslal na fil. fakulteti na Dunaju in v Graecu, profesorski izpit sem napravil po prvi svetovni vojni. Glej rubr. 10 in 17! V državno službo sem vstopil kot neisprašen suplent še pred prvo vojno. Po nji sem služil kot suplent in profesor na raznih gimnazijah po državi, kot je razvidno iz r. 16, dokler nisem 1938 postal državni inspektor za klasično jezika, a sedesem pri ministertvu za prosveto v Beogradu. Druga vojna me je zatekla na dopustu v Ljubljani, nato se nisem vrnil v Beograd, temveč sem bil dodeljen Še, preden so prišli Italijani, takratni banški upravi kot inspektor za srednje šole. Na tem polčlaju sem za okupacije po šolah nadzoroval pouk na srednjih šolah (tudi na učbeniških) v Ljubljani in izven nje, prednedeval nisjim in višjim tečajnim in drugim izpitom itd. Za narodno-obrambno delo sem bil konspirativno povezan s gruško tovarišem na prosvetnem oddelku, ki so bili vsi kot politični osamljenci poslani v Dachau in druga taborišča. Nema ta usoda ni zadnja, ker nisem izdal vojnega izpisa. Bil sem "aktivist brez funkcije". Moje delo pri tem je bilo poleg propagande v glavnem to, da sem zatiral med tovariši zaloduhnost in jim krepil voljo za vztrajanje, pespeševal pa-

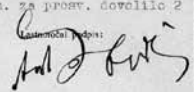
Sl. 6-7 - Življenjepis, ki poudarja Sovretove "vsekakor udarniške" prevajalske dosežke (AS 1589, 4483, Anton Sovre).

Videti je bilo čisto spodobno, z neverjetnim znanjem, s kar nič socialističnimi manirami, brez socialističnega slovarja. Naša kolegica [Marija Rus], ki še vedno ni smela nadaljevati študija, čeprav ji je oče umrl v Dachau, je previdno svetovala: *Ne poznate komunistov, oni prav take pošiljajo, da špijonirajo, bodimo previdni.* Res smo naslednjo uro v krožku vzeli Ždanova čisto zares in takoj prihodnjo uro je sledilo neusmiljeno spraševanje. Mlado bitje je pogumno, čeprav z malo tresočim se glasom, odgovarjalo. Končno pa smo se le prisrčno nasmejali naši previdnosti in naši krožki so zopet postali prijateljski pogovori, s komentarji, s katerimi bi si zanesljivo prisluzili kar nekajčasno preskrbo v Gran Albergu di Svoboda, kot smo imenovali zapore na Miklošičevi in Povšetovi. Le da je od sedaj naprej pri njih sodelovala tudi nova brucka, Erika Mihevc po imenu, bodoči Grošljev naslednik na oddelku za klasično filologijo. — Res čudovit seminar! Kaj vse si lahko slišal v njem, kakšne debate so odmevale od tistih belih sten, medtem ko je nekje od daleč odmevalo skandiranje parol proti sovražnikom socializma. Iz seminarja sva z Lojzetom odhajala v Ljudsko kuhinjo na kosilo in večerjo in med potjo prevajala v latinščino neštete parole, ki so zakrivale prazne izložbe in obetale skorajšnji socialistični raj, še prej pa pogin zlobnih sovražnikov. To prevajanje je bilo prijetno in radoživo, hujše je bilo, kadar je tulil iz

silno resistenco, zagovarjal in kril osumljene ali obtožene profesorje in učitelje itd. Zločinske spomenice, naprjene soper partizane, nisem podpisal, poleg dr. Majcena sem bil edini uradniški in krajinjske uprave, dasi je bila to nevarna zadeva. Po osvoboditvi sem bil nekaj časa član odseka za arhivje Šole pri min. za prosv., nato 3 mesecov dramaturg pri Narodnem gledališču. Glej rubr. 161 Di 3/IV 1946 dalje sem izredni profesor za klasično filologijo na univerzi v Ljubljani. V tem času sem izdal več znanstvenih in poljudno-znanstvenih knjig, med njimi: Predokratike (507 strani), Lukianove satire (327 strani), Supplementa ad acta Graeca Chilanderii (skupno s prof. Mošinom, 100 strani). Poleg tega imam v tisku celotno Iliado (450 tiskanih strani), dalje izbor iz Iliada s naslovom Veliki Hitaljani (300 tiskanih strani). Vsega sem tokrat napisal v času demokratske vladavine okoli 1600 tiskanih strani, k čemu mi je prišteti še prvotni Platonovi dialogi Simpozija in Iona na kakih 100 tiskanih straneh, kar je vsekakor udarniški! Trenutno prevajam Homerjevo Odisejo, ki naj bo dovršena še to leto, v programu pa imam še grško liriko. Za dovršitev tega knjižnega programa mi je min. za prosv. dovolilo 2 leti dopusta.

V Ljubljani dne 16. marca 1948.

Ulica Tadinova _____ številka ____.

Moj podpis:

Navodila za izpolnitev vprašalno pole

Rubrika 1. Poročna imena vnaša materno roditeljsko ime in svoje deželno ime. Ako je pri sklepanju zakona poveljilo matere roditeljsko ime, tedaj se vno stavlja pred očetinskim roditeljskim imenom s za njim v oklepaju ime očeta na primer: Peter poročna, Matilda (Mateja) Rasinca. V obratenem slučaju, ako je zadnja svoje roditeljsko ime na primer: Matilda rajeja, Petrič (Mateja) Rasinca.

Rubrika 2. Naj državljan vese republike državljenstvo n. pr. LR „Slovenija“ — ako nima republikega, tedaj samo zvezo „FLR“.

Rubrika 3. Vnese samo poročna-poročna, vdovec-ovdova, ločen-ločena, neporočen-neporočena.

Rubrika 4. Vnesi skladno in koliko nepremičnih posejstev, kakor druge redne dohodke, nam redne mesečne plače.

Rubrika 7. Povej ženo, čimno hč in vnosno ni ostan čimno redne, kateri so odvisni od pomoči uslužbenca-teleca.

Rubrika 10. Vnese se po vsoti vse dohodne šole, odvisno najbližji dohodni razredi in položeni listi in dicer-omova, rednje, strokovar, visoce šole in tretaji.

Rubrika 11. Vnese se, v ločiti meri obvlada hujc jezike: francozsko, ali kako čita in prevaja s pomočjo slovnaja, ali pozna strokovno terminologijo. Delna obvladaje jezika jemlje si trebe vnesti.

Rubrika 12. Vnese se ostala posebna znanja: deklologija, stenografija in vse ostalo, s katerimi lahko praktično koristi.

Rubrika 13. Vnesiti je večje uslužbe, podčeta in ostane, pri katerih si je pridobil spoznanje ali strokovno znanje.

Rubrika 20. V življenjskem je treba vnesti: polke in praznolopje stanoje števile, kratke spomni solanje, življenje pred obkapcjo, podnobeje pa življenje in delo med obkapcjo, kateri tudi po osvoboditvi vize do izpolnitve te vprašalno pole Vnesiti ni treba tisto, kar je že zapisano v ostalih rubrikah in vprašalno pole.

Spoložna navodila:
Vse dopske iz življenja, solanje in shilbovanja je treba vnesti tako, kakor so se po vrstnem redu dogajali. Predesem polke in v polke za rubrike 10, 16, 17, 20, 18. Vprašalno pole izpolnaje delavec-uslužbenec v dveh letih s študijskim ali s službenim odstopom in socialno pravnim organom.
Navodila nepovratnih podatkov ima za posredno kazenno in disciplinsko odgovornost.

Sl. 6-7 - Življenjepis, ki poudarja Sovretove "vsekakor udarniške" prevajalske dosežke (AS 1589, 4483, Anton Sovre).

zvočnikov glas državnega tožilca, ki je zahteval smrtno kazen za svoje obtožence.⁴⁷

Na srečo je režimski pritisk ublažila obrobnost oddelka. Partijski komite na univerzi se je leta 1948 trpkno pritoževal nad dejstvom, da »filologi nimajo nobenega kadra«, in poudarjal, da to nedopustno stanje traja že tri leta.⁴⁸ Študenti, ki so preživeli vojno in povojne čistke, so bili redki. Konec leta 1946 sta diplomirala dva, leta 1947 trije, v letu 1948 samo eden.⁴⁹ Vsi ti so začeli študij, še preden se je

⁴⁷ Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs«, 11–12.

⁴⁸ ZAL LJU 696 1.4, »Zapisnik sestanka univerzitetnega partijskega komiteja«, 15. oktobra 1948. Zapisnikar je najprej zapisal »na ideološki bazi«, nato je to prečrtal in raje napisal »na individualni način«. Člani partijskega komiteja so se naposled odločili, da bo treba »nekoga zadolžiti« in da bo moral nekdo »odgovarjati prav za ta oddelek«, vendar niso predlagali nobenih imen.

⁴⁹ Podatki od maja 1945 do oktobra 1948 so objavljeni v knjigi *Kulturna politika Jugoslavije* 1, 507. Arhiv FF UL še vedno ni ustrezno urejen in dostopen javnosti. Na srečo se je mogoče glede imen opreti na spomine enega takratnih študentov, Staneta Gabrovca: »Pogosto so se nama [z Lojzetom Rebulu] pridružili še obe Ljubljanki, ki sta končavali svoj študij,

leta 1945 stroka znašla na črni listi. Položaj z bruci je bil še manj obetaven. Vladna odločitev, da latinščine in grščine v novih šolskih načrtih ne bo več, je povzročila, da kar 95 odstotkov srednješolskih profesorjev ni moglo več poučevati predmeta, za katerega so se šolali — in tudi potrebe po novih profesorjih kajpak ni bilo.⁵⁰ Sporočilo je bilo jasno in v letu 1948/49 sta v ljubljanskem klasičnem seminarju študirala le *dva* študenta. Številka je neverjetno nizka, še posebej če jo primerjamo s študenti slovenščine (168), ruščine (47), romanskih jezikov (24), germanskih jezikov (61), zgodovine (57), geografije (64), naravoslovja (92), matematike ali fizike (93) in filozofije ali pedagogike (31) — torej s študenti vseh drugih oddelkov tedanje Filozofske fakultete.⁵¹

Labirinti akademskega preživetja

Pri profesorjih, ki so smeli ostati, ni šlo brez preverjanja. Milan Grošelj (1902–1979) je bil izvoljen za izrednega profesorja v novembru leta 1945, *en bloc* s preostalimi kandidati, ki so imeli naziv docenta in za katere je zdaj fakultetni svet sklenil, naj se »pozovejo na izpraznjena mesta« po poletnih čistkah, ki so obračunale z njihovimi predhodniki.⁵² Eden izmed pogojev za nadaljnjo kariero je tičal v zadovoljivih odgovorih na »vprašalnike«, ki jih je zahtevala nova oblast. Med vojno je Grošelj na Filozofski fakulteti sodeloval z ilegalno socialno organizacijo Slovenske narodne pomoči (SNP) pri zbiranju hrane za ljudi, ki jim okupacijske oblasti niso izdale živilskih kart. Ta srečna okoliščina mu je — poleg njegovih znanstvenih kvalitiet — omogočila napredovanje na položaj, ki ga je zasedal po vojni. Leta 1949 je tako lahko poročal: »Med vojno sem delal na Filozofski fakulteti za SNP, od osvoboditve dalje pri sindikatu na univerzi kot odbornik in sedaj drugič kot poverjenik humanistične skupine Filozofske fakultete. Od osvoboditve dalje sem poslovođa Komisije za nostrifikacijo pri Filozofski fakulteti; sedaj sem drugič imenovan za predsednika Komisije za profesorske izpite.«⁵³ Bržkone je prav njegova razvejana dejavnost obdržala oddelek pri življenju, vendar mu zagotovo ni pomagala pri pedagoškem delu. Grošelj je bil po Bradačevem odhodu edini preostali klasični filolog. Skoraj leto dni je klasični seminar vodil sam, brez pomoči, nato

Anica Jalen [pozneje Ana Šašel] in Marija Rusova, in Bojan Čop, ki ga je profesor Oštir pri svojih etimoloških interpretacijah že v prvem semestru z vso resnostjo spraševal, če ima on, bruc, kako drugo razlago pri njegovih etimoloških interpretacijah.« Kasneje je prišla zraven še Erika Mihevc. Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs«, 10–12.

⁵⁰ Glede na poročila Ministrstva za prosveto iz 1949 sta samo še dva klasična filologa učila svoj predmet. Preostali so se preusmerili k učenju slovanskih jezikov, kar je običajno pomenilo ruščino; prim. *Kulturna politika Jugoslavije* 1, 511.

⁵¹ Ibid.

⁵² Milan Grošelj je napredoval skupaj z docenti Stankom Lebnom, Francem Zwitterom, Antonom Ocvirkom, Gabrielom Tomažičem, Stankom Škerljem, Almo Sodnik in Oskarjem Reyo. FF UL, Milan Grošelj, personalna mapa, »Izpisek iz zapisnika II. redne seje fakultetnega sveta FF«, 14. november 1945.

⁵³ AS 1589 4481, »Vprašalna pola, Milan Grošelj«, 16. marec 1949.

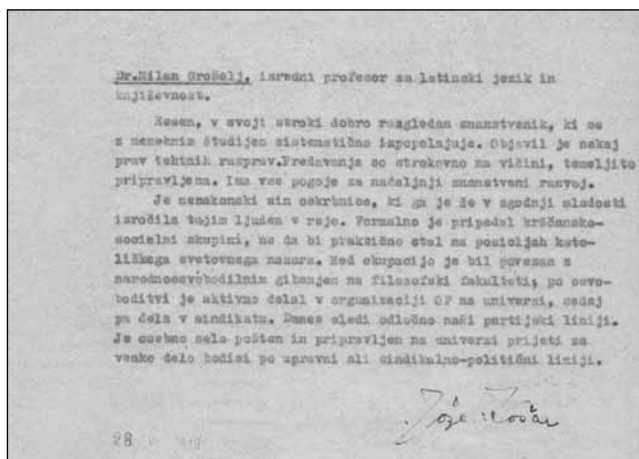

Sl. 8 - Milan Grošelj (sedi, prvi z desne) kot profesor na klasični gimnaziji v Ljubljani konec tridesetih let; v prvi vrsti druga z leve v belem stoji Ana Jalen, kasneje poročena Šašel, ki je nato v štiridesetih študirala klasično filologijo in je čez desetletja objavila serijo učbenikov z naslovom *Fundamenta Latina*; v njenem razredu sta bila še klasična filologinja Marija Rus in Janez Stanovnik, zadnji predsednik socialistične republike Slovenije (1988–90). Prvi z leve sedi zgodovinar Fran Zwitter (osebni arhiv Nade Grošelj).

pa se mu je pridružil Anton Sovre (1885–1963).

Sovre je bil šolski inšpektor in je v tem času že slovel kot izjemen prevajalec, znan pa je bil tudi po svoji relativni naklonjenosti oblastem; ta je med drugim temeljila na njegovem pogumnem, čeprav vse prej kot predrznem vedenju med vojno. Njegove tovariše, med drugim Jakoba Šolarja,⁵⁴ so deportirali v koncentracijsko taborišče, Sovretu pa so okupacijske oblasti prizanesle. »Za narodno-obrambno delo sem bil konspirativno povezan z gručo tovarišev na prosvetnem oddelku, ki

⁵⁴ O prisrčnem prijateljstvu obeh predvojnih čitankarjev, Sovreta in Šolarja, priča kar *šestnajst* kitic dolga duhovita pesem, ki jo je Sovre napisal »v olajšanje srca, na svetega Jožefa dan, ko sem se jezil na Jakov lenir in na dežurno službo v prostorih oddelka za prosveto ali po novem *istruzione publica* 1942« in jo je Katarina Grabnar pred kratkim našla v Šolarjevi zapuščini. Že spodnjih nekaj odlomkov priča o Sovretovi igrivi kreativnosti, ki je očitno eksplodirala ob Šolarjevem ravnilu: »Jožefu gre lilija, / orgle 'ma Cecilija, / svet' mu Lukežu je vol' / že od njega dni simbol. // Z Antónom družji se prašič, / ob Ožbaltu je krokar tič; / s fičefáji poseján / joče sveti se Boštjan. /.../ So pa še drugih vrst svetniki, / ki nosijo po teh naliki / vsak svoje známenje seboj, / držijo s krepkoj ga rokoj. // En tak svetnik je tudi Jaka, / z lenirjem te zalaznim čaka, / in preden dobro se zaveš, / te že lenir po glavi treš'. /.../ Tako lenir je z njim povsod, / naj nosi koder že ga pot: / doma, na cesti, v krčmi, šoli, / on brez lenirja ni nikoli; / dá, še v nebeški bo kvartir / pospremil nekđaj ga lenir. // Nasmehnil se bo dobri Bog, / češ, viš ga, ni ga del iz rok! / Pokazal bo ljubó pod tron / in rekel mu za božji lon: / »Kar sam si prostor tu odmer', / čemu imaš pa svoj lenir?!« — Po revoluciji, ki je »aktivistu brez funkcije« Sovretu prinesla profesuro, dachauskemu taboriščniku in katoliškemu duhovniku Šolarju pa učiteljski *Berufsverbot* in leta 1952 celo nov zapor, se je njuno prijateljstvo znašlo na resni preizkušnji; prim. AS 1931.565. II-042932, 13. oktobra 1952.

Sl. 9 - Partijska karakteristika Milana Grošlja, ki jo je napisal klasični filolog Jože Košar (AS 1589, 4481, Milan Grošelj).

so bili vsi kot politični osumljenci poslani v Dachau in druga taborišča, mene pa ta usoda ni zadela, ker niso izdali mojega imena. Bil sem 'aktivist brez funkcije'. Moje delo pri tem je bilo poleg propagande v glavnem to, da sem zatiral med tovariši malodušnost in jim krepil voljo za vztrajanje, pospeševal pasivno resistenco, zagovarjal in kril osumljene ali obtožene učitelje in profesorje itd. Zloglasne spomenice, naperjene zoper partizane, nisem podpisal, poleg dr. Majcena menda edini uradnik Pokrajinske uprave, dasi je bila to nevarna zadeva.«⁵⁵ Sovre je bil eden izmed štirih predstavnikov slovenskega literarnega življenja, ki so svoje pozdravne spise objavili na naslovni strani *Slovenskega poročevalca* na dan, ko je partizanska vojska vkorakala v Ljubljano;⁵⁶ s tem si je pridobil dobro izhodišče za čas, ki je prihajal. Edina resna ovira za akademsko kariero je bilo dejstvo, da ni imel doktorata. Težavo, s katero so se takrat srečevali še nekateri drugi univerzitetniki, je razumevajoče premostil vladni odlok o univerzitetnih oblastvih in učnem osebju, čigar sedmi paragraf je hitro opravil s takšnimi formalnostmi: »Za rednega in izrednega profesorja more biti pozvan priznan strokovnjak ne glede na formalne kvalifikacije.« Isti paragraf je zraven za dobro mero pribil: »Redni in izredni profesorji se morejo zaradi strokovne, moralne ali družbene neustreznosti odstraniti z univerze.«⁵⁷ Na eksplicitno citirani podlagi tega paragrafa in mnenja dveh univerzitetnih profesorjev o njegovih kvalifikacijah je Sovre v aprilu 1946 postal izredni profesor.⁵⁸

⁵⁵ AS 1589 4483, »Vprašalna pola, Anton Sovre«, 16. marec 1949.

⁵⁶ Sovre, »Zahvaljeni, rešitelji«. Druge tri prispevke, objavljene pod portretom »Naš vodja — maršal TITO«, so podpisali Fran Saleški Finžgar, France Koblar in Oton Župančič.

⁵⁷ Kidrič in Kozak, »Začasna uredba«, 158. Po isti uredbi je bil, denimo, z dekretom 30. avgusta 1945 kot profesor iz državne službe odpuščen kipar France Kralj.

⁵⁸ FF UL, Anton Sovre, personalna mapa, »Odlok ministrstva o postavitvi za izrednega profesorja«, 3. aprila 1946. Profesorja, ki sta jamčila za Antona Sovreta, sta bila Milan Grošelj in Fran Ramovš. V letu 1951 je postal redni profesor; ibid., »Odločba o imenovanju« 19. julija 1951, ki jo je podpisal Boris Zihelr.

Partija se seveda ni zanašala na samoocenjevanje univerzitetnih učiteljev v službenih vprašalnikih, še manj na strokovna mnenja njihovih univerzitetnih kolegov. Dosjeje univerzitetnih profesorjev je hranil Centralni komite, ocenjevali pa so jih zanje pooblaščen partijski funkcionarji. Klasična filologija je imela tu nekaj sreče. Ocenjevanje profesorjev so zaupali Jožetu Košarju (1908–1982), filologu, ki je pred vojno poučeval na klasični gimnaziji v Mariboru. Ko je bilo vojne konec, se je previdni Košar slednjič le odločil prisluhnuti klicu dolžnosti in je junija 1945 zaprosil za sprejem v partijo. Zdi se, da ni bil preveč goreč in da tudi po sprejemu leta 1947 ni vzbujal vtisa posebne zagrizenosti. Partijski kolegi so mu leta 1948 v karakteristiko zapisali: »Vse kaže, da čeprav se bo v znanstveni smeri še razvijal, vendar ne bo nikoli pravi, partijski aktivist, ki prenaša vse svoje sposobnosti v široko partijsko delo, najmanj pa pomagal pri reševanju trenutnih aktualnih problemov, ki jih mora pravi partijec sproti aktivno zagrabit. Volje za dvig partijnosti ne kaže, priznava celo sam, da je individualist in komoden človek, ni pa karierist.«⁵⁹ Podobno je istega leta sodil pisec mnenja, naj se Košarju izda partijska knjižica: »Marksistično je precej razgledan, ni pa dovolj revolucionaren pri izvrševanju političnega dela kakor tudi strokovnega. Kljub visoki politični zrelosti ni pričakovati, da postane tovariš pravi komunist z revolucionarno energijo.«⁶⁰ V tem smislu politično mlačni Košar je po univerzitetni čistki pomagal svojemu nekdanjemu profesorju Bradaču ter mu priskrbel potrdilo, s katerim je obvaroval njegovo stanovanje.⁶¹ Potem ko je Bradaču in njegovi družini nekakšna komisija že dodelila neko luknjo v moščanskem predmestju, je šla njegova hči v protinapad. Ministrstvo za kulturo je marca 1948 izdalo pisno potrdilo s podpisom Jožeta Košarja. To je Bradača definiralo kot kulturnega delavca, »ki ima pravico do svoje delovne sobe.« S svojim podpisom na tem dokumentu je Košar Bradača zaščitil v smislu vladne »Uredbe o zaščiti znanstvenih in kulturnih delavcev federalne Slovenije« iz leta 1945. Čez nekaj let, ko je postal direktor založbe v Mariboru, je Košar svojemu nekdanjemu učitelju priskrbel vrsto prevajalskih projektov, ki so postali glavni vir njegovega prihodka.

Košar je v svojih ocenah univerzitetnih profesorjev v klasičnem seminarju hitro prešel njihove strokovne dosežke, ki so bili za njegove delodajalce očitno manj pomembni. Osredotočil se je predvsem na njihov socialni izvor in njihov odnos do oblasti, pri čemer je bil z obojim presenetljivo dobro seznanjen:

Je nezakonski sin oskrbnice, ki ga je že v zgodnji mladosti izročila tujim ljudem v rejo. Formalno je pripadal krščansko-socialni skupini, ne da bi praktično stal na pozicijah katoliškega svetovnega nazora. Med okupacijo je bil povezan z narodnoosvobodilnim gibanjem na Filozofski fakulteti; po osvoboditvi je aktivno delal v organizaciji OF na univerzi, sedaj pa dela v sindikatu. Danes sledi odločno naši partijski liniji. Je osebno zelo pošten in pripravljen na univerzi prijeti za vsako delo bodisi po upravni

⁵⁹ Forstnerič in Forstnerič Hajnšek, *Jože Košar*, 58.

⁶⁰ *Ibid.*, 60.

⁶¹ Kopijo dokumenta je prijazno priskrbel Zorka Bradač in jo hrani avtor. Prim. tudi Kidrič, »Uredba o zaščiti«. Iskriv opis teh dogodkov je objavila Zorka Bradač, *Neslutena moč ljubezni*, 48–49.

ali sindikalno-politični liniji. — Izmed večjih samostojnih del, ki jih je napisal [Anton Sovre], bi bilo omeniti njegovo *Zgodovino starih Grkov*; to delo je popularno pisano, bazira na idealističnem gledanju in zelo malo upošteva družbeno-ekonomske faktorje (izšlo pred drugo vojno). Sovretova kvaliteta potemtakem ni v samostojnem raziskovanju antike, marveč v mojstrskem presajanju antičnih del v naš jezik. Je sin železniškega čuvaja. Bil je liberalnega mišljenja, ne da bi pripadal kaki politični stranki. Med okupacijo je bil srednješolski inspektor v Ljubljani in kot 'aktivist brez funkcije', kakor pravi sam, povezan z osvobodilnim gibanjem. Zloglasne, proti komunizmu in partizanstvu naperjene spomenice, ni podpisal. Tudi danes ga smemo šteti med pozitivne, čeprav zaradi svojega strokovnega dela politično ni aktiven.⁶²

Čeprav sta bila tako Milan Grošelj kot Anton Sovre za profesorja nastavljeni v okoliščinah, ki so bile hudo politizirane — izraz je za jugoslovansko klavnico⁶³ leta 1945 kar premil — si je težko predstavljati primernejšo izbiro za tisti čas. Grošljevi študenti ob spominu na svojega profesorja še danes opozarjajo na njegov »bleščeči jezikovni čut, neverjetno poznanje strokovne literature, ki jo je občudujoče citiral, ne da bi se zavedal, da je bilo njegovo znanje pogosto še dosti večje od citiranih avtorjev«. ⁶⁴ Njegova intelektualna razgledanost ter vrsta njegovih znanstvenih objav sta postavili standard, po katerem se je oddelek ravnal v prihodnjih desetletjih. Sovre ni bil znanstvenik mednarodnega formata, kot je lahko vehementno zatrdil sam v svoji vlogi za mesto rednega profesorja: »Zvez z inozemstvom nisem imel in jih tudi danes nimam.«⁶⁵ Kljub temu pa njegovi prevodi ostajajo revolucionarni dosežek. Njegov nekdanji študent se spominja: »To je bil človek, ki je ogromno prispeval za slovensko kulturo. Da imamo antiko v taki meri in tako mojstrsko prevedeno v slovenščino, je njegova zasluga.«⁶⁶

Pri njegovi izjemni produktivnosti so vsaj nekoliko pomagale tudi ugodne okoliščine, v katerih se je znašel po letu 1945 — in verjetno tudi dejstvo, da je sledil pozivu Osvobodilne fronte h »kulturnemu molku«, k nekakšnemu zaukazano prostovoljnemu odpovedovanju objavam med okupacijo. Med vojno se mu je tako v predalu nabrala vrsta prevodov. To je mogoče zaslutiti iz njegovega lastnega seznama: »Od 3. aprila 1946 dalje sem izredni profesor za klasično filologijo na univerzi v Ljubljani. V tem času sem izdal več znanstvenih in poljudno-znanstvenih knjig, med njimi *Predsokratike* (307 strani), Lukianove satire (327 strani), *Supplementa ad acta Graeca Chilandarii* (skupno s prof. Mošinom, 100 strani). Poleg tega imam v tisku celotno *Iliado* (450 tiskanih strani), dalje izbor iz Plutarha z naslovom *Veliki Rimljani* (400 tiskanih strani). Vsega sem torej napisal v času demokratske vladavine okoli 1600 tiskanih strani, k čemur mi je prišteti še prevod Platonovih dialogov *Simpozija* in *Iona* za kakih 100 tiskanih strani, kar je vsekakor udarniško! Trenutno prevajam Homerjevo *Odisejo*, ki naj bo dovršena še to leto,

⁶² AS 1589 4481, »Milan Grošelj«, 28. maj 1949; AS 1589 4483, »Anton Sovre«, 16. marec 1949.

⁶³ Izraz je uporabil Milan Grošelj, podpredsednik prve jugoslovanske vlade, ki je v avgustu 1945 odstopil s položaja: »To ni država, ampak klavnica!« [*Ovo nije država nego klaonica!*] Prim. Djilas, *Rise and Fall*, 27.

⁶⁴ Gabrovec, »Pot v Emavs«, 10.

⁶⁵ FF UL, Anton Sovre, personalna mapa, »Življenjepisk«, 20. januar 1951.

⁶⁶ Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulo*, 47.

v programu pa imam še grško liriko. Za dovršitev tega knjižnega programa mi je ministrstvo za prosveto dovolilo dve leti dopusta.«⁶⁷ To neverjetno produkcijo je leta 1959 okronal prevod Lukrecijevega dela *O naravi sveta*. Sveta knjiga nove materialistične religije s svojimi več kot petsto stranmi ostaja eden najmenitnejših antičnih prevodov tega časa, morda celo stoletja. Z njo se lahko kosa le še podobno impozantna izdaja Avguštinovih *Izpovedi* iz leta 1932 — delo istega prevajalca. In prav tu je bila kleč.

Med mimikrijo in odporom

Oblast je resnično skrbela ravno ta pozabljena, vendar še zdaleč ne odpuščena preteklost, zgodovina, ki se je dogajala pred vznikom nove dobe. Partija je bila upravičeno sumničava do dozdevno dobronamernega, celo klečeplaznega prilaganja, s katerim so se na nove razmere odzvali tisti profesorji, ki so ohranili svoj položaj. Ta razsežnost je skrita v poročilih tajne policije. Njene »oči«, kot bi špiclje označil Herodot,⁶⁸ so podrobno opazovale vsako najmanjšo podrobnost iz akademskega življenja, od dramatične igre moči v zvezi z novimi nastavitvami do precej manj tehtnih vprašanj o tem, kateri profesor se je napil na čigavem pogrebu in koga je začel nato zmerjati. Sodelavcu Državne varnosti »Andreju« se je zdelo recimo smiselno analizirati prepir med Antonom Ocvirkom in Antonom Slodnjakom v »gostilni na Šmartinski cesti« po pogrebu jezikoslovca Frana Ramovša — ter ga v poročilu svojim gospodarjem razdelati do najmanjših podrobnosti:

Po treh urah je prišlo do težkega konflikta med Slodnjakom in Ocvirkom. Bil je precej pijače in Ocvirk je zopet enkrat izpadel. Pil je pri mizi in hodil še k točilni mizi, verjetno je mešal vino. V takem stanju se je iz njega izlilo, kar je najbrže že dolgo pripravljal. Z nekako grenkobo je govoril, koliko več let je na univerzi kot Slodnjak in je le po dolgih težavah dobil redno profesuro, a ima še sedaj težave. Nato je izbruhnil, da Slodnjak nima pojma o tem, kaj je literatura, da ne zna nobenega jezika in zato ne pozna svetovnih literatur, da ne ve nič, kaj se je v zadnjih štiridesetih letih v svetovnih literaturah zgodilo, in da ve o estetiki toliko kot njegov čevelj.⁶⁹

Po mnenju tako ostrovidnih analitikov je predvojni liberalec Anton Sovre po vojni postal član »klerikalne skupine« na Univerzi; že sama terminologija je zgovoren znak korenite redefinicije političnega spektra, do katere je prišlo po izginotju desetisočev, ki so jih leta 1945 ubili ali izgnali. »Klerikalci« v fakultetnem svetu so bili po mnenju tistih, ki niso sodili mednje, »zelo močni«: »Saj se morda niti ne

⁶⁷ AS 1589 4483, »Vprašalna pola, Anton Sovre«, 16. marec 1949.

⁶⁸ Herodot 1.114.

⁶⁹ Nesrečni Slodnjak odkritosrčnemu kolegu seveda ni ostal dolžan. »Očital je Ocvirku podlost in proglasil, da ne bo več sodeloval pri izdaji Slovenskih pesnikov in pisateljev, *Slavistični reviji* in nikjer, kjer bo Ocvirk urednik ali sodelavec. Zelo razburjen je šel. Ker je govoril stoje, udarjal po mizi in zelo kričal, je nastalo na gostilniškem vrtu mučno vzdušje.« AS 1931-II-026 II-050262, »Med slavistik«, 18. september 1952.

dogovarjajo med seboj, razen nekaterih, toda če eden od njih nekaj predlaga, glasujejo vsi za to. Beton so.«⁷⁰ Partija se za Sovreta, ki je na univerzo prišel relativno pozno, ni posebej zanimala; morda zato, ker očitno ni imel velikega vpliva v tamkajšnjem administrativnem kolesju. Poskusi, da bi postal predstojnik Slovenskega jezikovnega inštituta, so propadli. »Tak je na primer Inštitut za slovenski jezik. Po Ramovševi smrti je Ivan Grafenauer pospeševal izbor prof. Sovreta za njegovega naslednika kot načelnika tega inštituta. Vidmar ni pristal na to, ker Sovre po stroki ni jezikoslovec in ker so njegov purizem in jezikovna načela za novo slovenščino tako posebni, da bi se jim ostali delavci upirali.«⁷¹ Morda za sistem ni predstavljal posebne nevarnosti, ker je »zelo malo predaval, deloma ker je bolan, deloma zaradi svojih velikih prevodov Homerja«. Prav Sovretova odsotnost je bila verjetno ključni del z njim povezane ocene tveganja: »S študenti nima veliko opravka.«⁷² Milan Grošelj, ki je bil bolj povezan z njimi, je veljal za bolj nevarnega. Sodba Državne varnosti o njegovem obnašanju je bila leta 1951 še zadržano optimistična: »Zanimivejši je dr. Milan Grošelj, ki je sedaj dekan. Izšel je iz kroga krščanskih socialistov. Ima veliko politično zanimanje za dogodke, katere spremlja, govori pa zelo zadržano. Zelo rad potoži nad kakšnimi stvarmi, na drugi strani pa kaže tudi dobršno mero vere in če je postavljen pred konkretne naloge, si zelo vestno in resno prizadeva. Pozna se mu pa krščansko-socialistična oziroma katoliška preteklost.«⁷³

Pet let kasneje je bil drug opazovalec precej manj dojemljiv glede »vere«, ki jo je klasični filolog poskušal kazati; označil ga je za člana skupine, odgovorne za politično katastrofalno kadrovanje na fakulteti. Kot je navedeno v poročilu, so starejši profesorji pogosto »odločno odklanjali člane ZK in vse politično pozitivne diplomante«⁷⁴ in s tem naredili večino novoizvoljenih asistentov za nič manj kot »politično orožje klerikalcev deloma proti pozitivnim profesorjem, deloma pa proti okolici.«⁷⁵ Kot je opazil pronicljivi agent, je bilo to do neke mere predvsem rezultat niza nesrečnih okoliščin. Po vojni so ta problem namreč »povsem zanemarili«, še več, izbiro univerzitetnih asistentov so prepuščali, *horribile auditu*, »posameznim fakultetam, celo posameznim profesorjem«.⁷⁶ Kljub temu da se je meču in ščitu partije tolikšna akademska svoboda zdela nekaj nezaslišanega, pa profesorji očitno niso bili istega mnenja. Drug agent je takole zapisal besede arhegeta slovenske umetnostne zgodovine Franceta Steleta, ki se je v pogovoru z Marjanom Mušičem, profesorjem na arhitekturi, pritoževal nad svojo nemočjo pri izbiri asistentov: »V seminarju sem namestil dva komunista [...] To je, mislim, zadosti. Sedaj bi rad,

⁷⁰ AS 1931-II-026 II 050269, »Zanimivi pogledi dr. Franceta Bezlaja«, 27. decembra 1952, zapisal jih je »Andrej«.

⁷¹ AS 1931-II-026 II 050279, »Josip Vidmar«, 9. februarja 1953, kot je poročal »Andrej«.

⁷² AS 1931-II-026 II 050206, »Poročilo o kontaktu s sodelavcem 'Andrejem,'« 24. september 1951.

⁷³ AS 1931-II-026 II 050206, *ibid.*

⁷⁴ AS 1931 1143.27, »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco«, 20. marec 1957. Skupino »klerikalnih elementov med profesorskim kadrom« so v tej točki sestavljali »dr. Bajec, dr. Slodnjak, dr. Grošelj«.

⁷⁵ AS 1931 1143.27, *ibid.*

⁷⁶ AS 1931 1143.27, *ibid.*

da bi mi dali mir!«⁷⁷ Grošelj ni namestil nobenega, deloma zato, ker ni imel veliko — ali morda sploh ni imel — komunistov med študenti, med katerimi bi lahko izbiral. Študentov na oddelku že v izhodišču ni bilo veliko; in zdi se, da perspektivni inženirji človeških duš v tistem času niso razmišljali o karieri v klasični filologiji.

To kajpak ni ostalo brez posledic. Grošljevo obnašanje in početje njegove »skupine«, ⁷⁸ zakrinkano z občasno vljudnostno gesto do oblasti, je ostalo trn v peti Državne varnosti vse do konca profesorjeve kariere. V poročilu, napisanem v srbohrvaščini in očitno poslanem centrali v Beogradu dve leti pred njegovo upokojitvijo, je Grošelj ponovno označen kot član močne in zlovesče skupine starejših profesorjev: »Na fakultetu dolazi do izražaja pre svega grupa starih univerzitetnih profesorja, koji su klerikalno orijentisani (GROŠELJ dr. Milan, KOS dr. Milko, GRAD dr. Anton, NOVAK dr. Vilko, KOROŠEC dr. Josip, ZWITTER dr. Franc i drugi), a u stručnom pogledu istaknuti su, pa zato na fakultetu drže neke rukovodeće pozicije. Njihov uticaj na rad ustanove je zato prilično osetan.«⁷⁹ Po mnenju agenta Državne varnosti, ki je v letu 1965 napisal to poročilo, je bil Milan Grošelj celo eden izmed glavnih zlikovcev v tej nevarni tolpi: »Postoje mišljenja, da GROŠELJ u grupi negativnih profesorja na Filozofskom fakultetu ima uticajnu ulogu.«⁸⁰ Skupina si je nesramno prizadevala za dvig strokovne ravni svojih mlajših kolegov: »Ova grupa nastupa jedinstveno i veoma je teško pobediti nastojanja, koja planiraju. Velikim insistiranjem na stručnom usavršavanju kod mladjih kadrova pokušavaju da ometaju njihov interes za politički rad.«⁸¹ Danes je težko oceniti prepad med resničnim vplivom profesorja na relativno nepomembnem oddelku, ki je bil vrh tega tik pred upokojitvijo, ter percipirano grožnjo, ki jo je v njem zaznaval totalitarno usmerjen režim. Vseeno pa dokument jasno priča, da se je za profesorjevim dozdevno neproblematičnim izvrševanjem administrativnih funkcij skrivalo več, kot se je zdelo na prvi pogled.

Zanimivo je, da so bili ovaduhi Državne varnosti, ki so se pritoževali nad nesprejemljivim vedenjem Milana Grošlja, obenem tudi skrajno nezadovoljni z obnašanjem Jožeta Košarja, njegovega nekdanjega ocenjevalca. Košar se je medtem preselil v Maribor, kjer je postal ravnatelj klasične gimnazije in urednik revije ter založbe. Glede na »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco« iz leta 1957 je bilo njegovo vedenje vse prej kot zgledno:

Poglejmo na primer *Nova obzorja*, ki izhajajo v Mariboru. Revijo bi morali vzdrževati štajerski kulturni delavci. Toda odgovorni urednik Jože Košar, bivši krščanski socialist, sedaj sicer član ZK, je s pomočjo svojih osebnih znancev pritegnil krog sodelavcev

⁷⁷ AS 1931-II-026 II-050290, »Drobec o prof. Steletu«, 24. april 1953.

⁷⁸ Terminologija je po vojni drsela vedno bolj proti levi in »klerikalna« skupina je zdaj zajela že Frana Zwittra, zgodovinarja in predvojnega liberalca, ki so ga Italijani internirali, naposled pa se je pridružil partizanom; AS 1931 1143.192, »Analiza o nosiocima određenih negativnih i antisocijalističkih pojava na području kulturno-umetničkog, obrazovnog, publicističkog i naučnog života«, 10. april 1965.

⁷⁹ AS 1931 1143.192, ibid.

⁸⁰ AS 1931 1143.194, ibid.

⁸¹ AS 1931 1143.192, ibid.

predvsem iz vrst bivših krščanskih socialistov in pa takih kulturnih delavcev, ki zaradi svojega negativnega odnosa do naše družbene stvarnosti niso nikjer mogli nastopati. Tako Tone Vodnik, znani KS, v Ljubljani ni uspel tiskati svojih pesmi. Poslal jih je *Obzorjem*, ki so jih objavila na prvi strani. Udovič [pesmi] v *Naši sodobnosti* ni hotel objavljati, »da ne bi Boris Ziherl pasel svojih oči na njih«, zato jih je poslal v Maribor. Ko so začeli v *Obzorjih* sodelovati še Janez Gradišnik, Boris Pahor, Rebula Lojze, se je otrdila vez med *Obzorji* in Kocbekovim krogom krščanskih socialistov. Zaradi takih sodelavcev pa drugi kulturni delavci, kot na primer Miško Kranjec, niso pripravljene sodelovati v *Naših [sic!] obzorjih*, ker ne želijo objavljati svojih imen v družbi z negativnimi kulturnimi delavci. Tako je linija *Novih obzorij*, za katero odgovarja Košar, vse prej kot napredna. Košar sam pravi, da vlada v *Novih obzorjih* mnogo bolj svobodna in demokratska smer kot v drugih revijah. To zaslugo pripisuje sebi. Znano je tudi, da Košar pravi, da je kulturno delo v Mariboru mnogo manj kontrolirano kot v Ljubljani, ki je nekak center kulturnega življenja. Zavest, da so v Mariboru na periferiji, pa jim daje možnosti, da so v kulturnem delu mnogo bolj svobodni, ker se jim ni treba podrežati cenzuri političnih in kulturnih voditeljev. Ko Košar forsira v *Obzorjih* tako linijo, izrablja svoje članstvo v ZK in poznanstvo s tovarišem Majhnom, katerega na splošno sicer obvešča o kulturnih problemih, podrobnosti pa seveda zadrži zase.⁸²

Referat, ki so ga prebrali na »strokovnem« seminarju o »sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco«, je med zaskrbljenim občinstvom ovaduhov spodbudil živahno razpravo. Poročevalec iz Maribora, ki je bil očitno odgovoren za Košarjev problem, se je poskušal pred tovariško kritiko plaho zagovarjati: »Da so v uredniškem odboru založbe in *Novih obzorjih* predvsem krščanski socialisti, se ne bi popolnoma strinjal. Večina je komunistov, drugo pa je, če so oni prej bili krščanski socialisti. V odboru so tudi naši vidni predstavniki kot Majhen, Ledinek, ki pa ne morejo imeti takega pregleda nad prevodi, knjigami, in gre tako marsikaj mimo njih.«⁸³ Dodal je, da je hotel že pred časom ukrepati proti Košarjevi samopašnosti, vendar si tega preprosto ni mogel privoščiti: »Mi smo mislili stvari o prof. Košarju in *Novih obzorjih* dati tudi v *Bilten*, pa ne bi uspeli. Košar je poznan kot najboljši v Mariboru. Sigurno bi naleteli na intervencije OK, kar pa ne bi bilo zaželeno in zato le poročamo.«⁸⁴

Iz čisto drugačnih razlogov pa so bili nad Košarjevo vlogo v Mariboru vse prej kot navdušeni tisti dijaki, ki jih je Košar kot ravnatelj zaradi drugačnega političnega prepričanja izključil z gimnazije. Po mnenju enega izmed njih, kasnejšega igralca Poldeta Bibiča, je bil Košar neke vrste »Dr. Jekyll in Mr. Hyde«, ki se je

⁸² AS 1931 1143.15–16, »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco«, 20. marec 1957.

⁸³ AS 1931 1143.59, »Diskusija po referatu«, 20. marec 1957. Kot je razvidno iz dokumenta, je bil za mariborsko dogajanje pristojen Zvone Brodarič, v diskusiji pa so sodelovali še neki Kotnik (Novo mesto), Tone Turnher, Zdenko Roter, Čerin (Kranj), Zoran Mihelj (Koper), Milica Strgar, Boris Mužič (Ljubljana), Franc Lukač (Celje), Troha (Koper), Zupanc (Murska Sobota), Dane Ahačič, Kenda (Ptuj), Franc Kroupa, Joco Marjek (Kranj) in Tone Peterca.

⁸⁴ AS 1931 1143.59, »Diskusija po referatu«, 20. marec 1957.

do političnih disidentov zdaj vedel tako, zdaj spet drugače.⁸⁵ Dejstvo ostaja, da je zbirka knjig »Iz antičnega sveta«, ki jo je Košar začel v svoji založbi, postala eden izmed temeljev klasične tradicije v obdobju, ki je sledilo.⁸⁶ Morda lahko pritisk iz tajnih policijskih poročil, podobnih zgoraj omenjenemu, vsaj deloma osvetli to nihanje med strahom in pogumom ter razloge za kontroverzne in dozdevno nedosledne politične metamorfoze, ki so zaznamovale njegov čas in njegovo življenje.

»Andrej«

Toda kdo je bil »Andrej«, ki je Državni varnosti vestno dobavljal najzanimivejše izmed zgornjih analiz? Narekovaji okrog podpisa pod poročili nakazujejo, da gre zgolj za *nom de plume*. Slovenski zgodovinarji so tu v precej bolj zoprnem položaju od svojih vzhodnonemških ali madžarskih kolegov. Tem so za »neuradnimi sodelavci« v humanistiki ostali debeli dosjeji, denimo Irmscherjev in Sarkadyjev,⁸⁷ iz katerih je mogoče vsaj nekoliko razumeti njihove včasih naravnost pretresljive življenjske usode. V nasprotju s tem ni v res temeljito počiščenih slovenskih arhivih ohranjen niti ključ, ki bi povezoval šifre s pravimi imeni. Radovednemu bralcu ostanejo zgolj filološke metode z vsemi svojimi znanimi problemi,⁸⁸ ki pa iz uganke delajo svojski izziv; računalniško podprto določanje avtorstva je namreč prav v zadnjem desetletju močno napredovalo.⁸⁹

⁸⁵ Polde Bibič je izraz zapisal v pismu, ki sta ga objavila Forstnerič in Forstnerič Hajnšek, *Jože Košar*, 64–78. Med dijaki, ki jih je Košar izključil z gimnazije, so bili Polde Bibič, bodoči igralec; Jože Pučnik, bodoči disident in ključna figura slovenske osamosvojitve; ter Peter Božič, bodoči pisatelj.

⁸⁶ V zbirki je do padca berlinskega zidu v letu 1989 izšlo sedemindvajset prevodov, in sicer: 1) *Pisma Plinija Mlajšega* (Fran Bradač, 1962); 2) *Ajshilov Vklenjeni Prometej* (Kajetan Gantar, 1962); 3) *Evripidove Medeja, Hipolit in Ion* (Fran Bradač, 1962); 4) *Vergilijeve Bukolika in Georgika* (Fran Bradač, 1964); 5) *Vergilijeve Eneida* (Fran Bradač, 1964); 6) *Platonov Protagora* (Marijan Tavčar, 1966); 7) *Horacijeve Pesmi: izbor* (Kajetan Gantar, 1966); 8) *Senekova Pisma prijatelju* (Fran Bradač, 1966); 9) *Tacitovi Anali* (Fran Bradač, 1968); 10) *Anakreontika ali pesmi o vinu in ljubezni* (Jože Mlinarič, 1968); 11) *Platonov Faidros* (Fran Bradač, 1969); 12) *Cezarjeva Galska vojna* (Janez Fašalek, 1970); 13) *Plavtov Amfitruo* (Kajetan Gantar, 1970); 14) *Plavtov Hišni strah* (Kajetan Gantar, 1971); 15) *Ciceronovo Največje dobro in največje zlo* (Fran Bradač in »Tone Ločnikar«, psevdonim Jožeta Košarja, ki je očitno dokončal prevod po Bradačevi smrti 1. maja 1970); 16) *Plutarhov Aleksander Veliki* (Marijan Tavčar, 1973); 17) *Propercijeve Pesmi* (Jože Mlinarič, 1973); 18) *Sofoklova Antigona* (Kajetan Gantar, 1974); 19) *Evripidove Trojanke* (Marijan Tavčar, 1975); 20) *Evripidova Elektra* (Marijan Tavčar, 1978); 21) *Platonov Sofist* (Valentin Kalan, 1980); 22) *Platonov Kratil* (Marijan Tavčar, 1980); 23) *Platonovi Zakoni* (Jože Košar, 1982); 24) *Teokritove Idile* (Kajetan Gantar in Jože Mlinarič, 1982); 25) *Sofoklova Elektra* (Kajetan Gantar, 1985); 26) *Terencijev Evnuh* (Kajetan Gantar, 1987); 27) *Zgodovina Langobardov* Pavla Diakona (Fran Bradač, Bogo Grafenauer in Kajetan Gantar, 1988). Zgornje številke niso nujno enake natisnjenim v knjigah; Košar je umrl 21. maja 1982 in njegovi nasledniki so zaporedje nekoliko pomešali.

⁸⁷ Prim. Stark, »Neuradno delo«, ter Karsai, »Klasični filolog v mreži«, oboje v tematskem bloku »Klasični študiji in komunizem« revije *Keria*.

⁸⁸ Stamatatos, »Modern Authorship Attribution«, 538–56.

⁸⁹ Lucidno študijo, ki najprej primerja psevdo-Homerjevo *Vojno med žabami in mišmi* z

O »Andreju« vemo torej le to, kar nam o sebi pove sam. Toda tega sploh ni tako malo, celo če pustimo stilometrične prstne odtise tokrat ob strani. »Andrej« se osebno pozna z vrsto ljubljanskih profesorjev, raziskovalcev ter literatov; pogovarja se denimo z Zoretom Kržišnikom, direktorjem Moderne galerije;⁹⁰ udeležuje se dogodkov v Slavističnem društvu;⁹¹ pogovarja se z Josipom Vidmarjem,⁹² Ivanom Minattijem,⁹³ Bratkom Kreftom,⁹⁴ Francetom Vodnikom,⁹⁵ Bogom Grafenauerjem,⁹⁶ Milanom Grošljem,⁹⁷ Francetom Koblarjem,⁹⁸ Karlom Oštirjem,⁹⁹ Svetozarjem Ilesičem.¹⁰⁰ Nato se 28. avgusta 1951 meni z Jakobom Šolarjem »skoro tri ure na Akademiji. Tam sem imel opravek s korekturo za *Slavistično revijo*«. ¹⁰¹ Napiše tudi obsežno analizo dogajanja na Filozofski fakulteti pred vojno in po njej,¹⁰² kjer med drugim obravnava Almo Sodnik; Vladimirja Seliškarja; Stanka Gogalo; Vlada Schmidta (»osebno ga poznam zelo dobro«); Mihajla Rostoharja; Albina Seliškarja; Gregorja Čremošnika; Milka Kosa; Frana Zwittra; Josipa Klemenca; Metoda Mikuža (»v tistem času, ko sem jaz odšel, je on ravno prišel«); Boga Grafenauerja; Franceta Steleta (ki ga je »letos povabila zagrebška univerza v komisijo za disertacijo, ki je bila čisto marksistična«); Franja Baša; Rajka Nahtigala; Frana Ramovša; Antona Bajca; Mirka Rupla; Rudolfa Kolariča; Antona Slodnjaka; Marjo Boršnik; Emila Štamparja; Nikolaja Preobraženskega; Aleksandra Stojičeviča; Vero Brnčič; Franceta Bezlaja; Viktorja Smoleja; Rozko Štefan; Stanka Škerlja (»nisem nikdar poslušal njegovih predavanj«); Stanka Lebna; Janka Kotnika (»ki ga pa ne poznam zadosti«); Antona Grada; Vido Šturm; Jakoba Kelemino; Josipa Sodjo (»ki pa ga ne poznam«); Slavka Klemenčiča; Antona Sovreta; Milana Grošlja; Antona Ocvirka; Dušana Pirjevca (»o njem pravi Ocvirk, da je nenavadno ambiciozen človek, ki ga je sram, da kakršnekoli stvari ne bi znal, in divje študira zato, da bi se dokopal do večjega znanja kakor drugi«); Adolfa Golio; in Silvo Trdina. Pogovarja se z

Iliado in Odisejo, nato pa denimo Hesiodova *Dela in dneve* z njegovo *Teogonijo*, je objavil Maciej Eder s Poljske akademije znanosti, »Style-Markers in Authorship Attribution«, 99–114; avtor je z isto metodologijo po grških uspešno analiziral še latinska, nemška, angleška in poljska besedila. Za fragmentirani besedilni korpus slovenskih ovaduhov je zlasti relevanten članek istega avtorja »Does Size Matter? Authorship Attribution, Small Samples, Big Problem«, nagrajen z nagrado Paula Fortierja za digitalne dosežke v humanistiki, ki ugotavlja, da za zanesljivo določitev avtorja zadošča vzorec od 2500 do 5000 besed, »Andrejev« opus je torej več kot zadosten. Eder je pri tem presenečeno ugotovil, da so naključno nabrane »vreče besed« pri določanju avtorstva precej bolj učinkovite od klasične metode, ki se je zanašala na besedne sekvence, torej na »odlomke«.

⁹⁰ AS 1931-II-017, II 0026731.

⁹¹ AS 1931-II-017, II 0026731.

⁹² AS 1931-II-017, II 0026734.

⁹³ AS 1931-II-017, II 0026735.

⁹⁴ AS 1931-II-017, II 0026736.

⁹⁵ AS 1931-II-017, II 0026737.

⁹⁶ AS 1931-II-017, II 0026739.

⁹⁷ AS 1931-II-017, II 0026741.

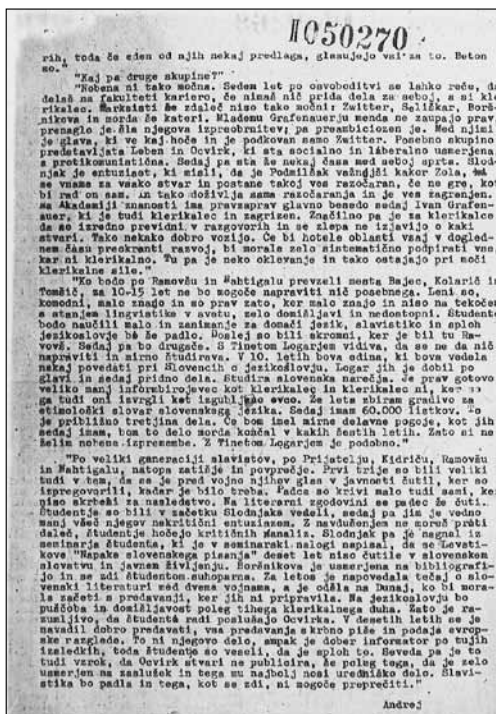
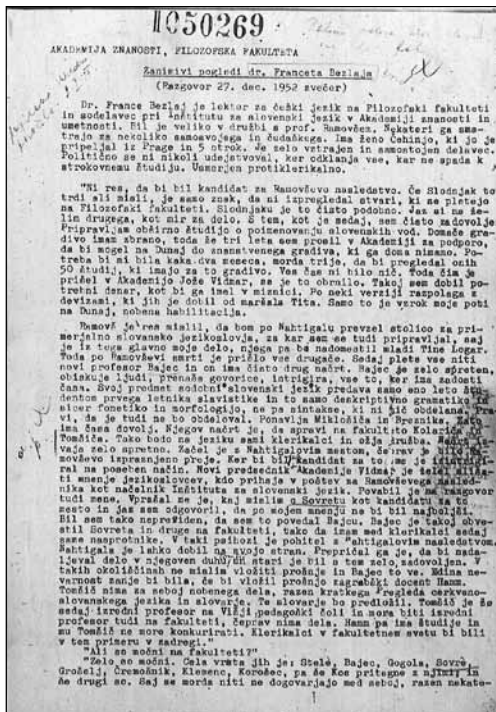
⁹⁸ AS 1931-II-017, II 0026742.

⁹⁹ AS 1931-II-017, II 0026743.

¹⁰⁰ AS 1931-II-017, II 0026744.

¹⁰¹ AS 1931-II-026, II 050185.

¹⁰² AS 1931-II-026, II 050191 in nasl.

Sl. 10-11 - "Andrej" poroča o "klerikalni" skupini profesorjev na Filozofski fakulteti; vanjo sta očitno sodila tudi Milan Grošelj in Anton Sovre (27. december 1952; AS 1931-II-026, I150269-70).

Josip Vidmar, 9.2.1953, 15.30 - 19.30.

na domu.

O Slovenski akademiji znanosti

1050279

Ki bilo prav, daje prevzel predsedstvo. Kakor se je zdelo, da bo razrešen nekaterih funkcij in se bo vnovič lahko bavil s književnostjo. Sedaj je bil izvoljen v Republiški izvršni svet in bo najbrže naknadno sedel v svetski izvršni svet, kar mu bo še dalje nalagalo nodelovanje v državni upravi. Predsedstvo Akademije zahteva precej dela zlasti s uravnalnimi in finančnimi posli.

Ona predsednika Akademije pred njim sta bila humanista in Akademija ni razvijala posebne delavnosti. Prav v vrstah članov Akademije je bila malo znanstvene produktivnosti. Kotos je poklopil mnogo več in nasedel krediti za njihovo izdajo ne bodo nasodali. Če bodo hoteli nastiliti dela, ki so v letošnjem programu in so kvalitativno dobra, bodo zmanjkali kakšni štiri milijoni. Slovenska akademija je zapostavila za srbsko in zagrebško. Na leto publicirala je približno desetlet del tega, kar tiska vsaka od obeh dveh Akademij. Čas bi bil, da bi se slovenski znanstveni delavci bolj zblizali s življenjem in povečali znanstveno ustvarjalno delo.

V Akademiji je neverjetno mnogo reakcionarnih ljudi vseh vrst. Izgleda, kot da je postala njihova katošiče.

Tak je na primer Inštitut za slovenski jezik. Po Ramovičevi smrti je Ivan Čopfarmer pospeševal izbor prof. Sovreča za njegovega naslednjaka kot načelnika tega inštituta. Vidmar ni pristal na to, ker Sovreč po stroki ni jezikoslovec in ker se njegov prizem in jezikovna načela za nove slovensčino tako posebni, da bi se jim ostali delavci upirali. Ne manj druzega, kakor da izvolijo za to mesto prof. Ostiča. Ta je jezikoslovec in celo edini jezikoslovec med člani Akademije, toda vprašanje je, če bo pokazal kake organizacijske sposobnosti za to delo.

Soprav članov tega inštituta pa je tak, kakor da so se zbrali v njem res politično najbolj negativni ljudje. Solar je sudi je odstranjen nekaj Pokopala, ga je njegov nesrečen ambicioznost. Na vsak način je hotel izvesti vodilno politično vlogo. Med vojno je postal iz nezadovoljnega škarikalnega politika plavogardist, ker je računal, da se mu bo po tej poti odprla politična kariera. Računal je na kralja in na spodletela. Sedaj jecelo Stalini šli v to in ni hotel voditi. Kakšna je volja jugoslovanskega ljudstva. Solar se s življenjsko renimo ni hotel uprijemati niti po vodil in je ravnal naprej. Solarji so odkrit plavogardist. Svojega nezadovoljstva niti ne skriva. Račun, da je ostal klerikalce... logar je informbiljevec. Čudna stvar, da so se zbrali prav pri slovenskem jeziku naši negativni ljudje.

V Akademiji znana ti bo treba še mnogo pomesti in prečistiti.

Nejanež je Bečaj. Ima znanje, toda to je neurjeno in nekak anarhično (Vidmar ni rabil tega izraza, pač pa nekaj podobnega). Pri njem se bo čelo videlo, če ne bo ustajil in dokopal do sistematičnosti. Ulobrili so mu stipendijo za dvomeasni študij na Dunaju, da mu ne bi onemogočili načrtov, ki jih ima s imenoložen voda. (Vidmar je vprašal, kaj misli o njegovih političnih pogledih.)

Malo družbeno je stanje v Inštitutu za književnost. Ta inštitut se ni razvil, čeprav bi moral opraviti obsežno delo. V znanosti ima izdajo

1050280

Korespondence te monografije ter zaključek Biografskega ljubiteljskega. Tola tu ni mogoče zbrati delavcev. Vsek se izgovarja, da je preobložen s drugim delom. Kot njegov naslednik bo sklical v bližnjem času sekretarja njegovih zadev, vendar se je seznanil da bo ostal pri svojih razgovorih. V inštitutu je bil sedaj nasebden Dušan Pirjevec. Ko kooperativizmu mu je Vidmar deloval za prvo maleno mestava bibliografije slovenskih članov o njih književnostih od Stitara do novejših dobe. (Videl si je, da ni to, da prišel kdaj v Ljubljano, pripravil organizacijsko delo v tem inštitutu.)

Iz razgovora sem izel vtis, da Vidmarja prvič zelo osti sodanji naš utov članov Akademije in drugih sodelavcev, ker je z od njimi, posebno me humanistični strokami, veliko nezanimljivih ali nesprirodnih ljudi, drugič, da vidi v tem letu pozitivne znanstvenega dela "spede Akademije" in tretje, da ga nič posebno ne veseli borba za dodatno kredit, ki bo potrebna in se je še vedno. Kot velik uspeh smatra dogoditev inštituta za fiziko. Polvirali je knjige Eoga Grafenauerja "Ustoličenje korakih vojvod", ki je pravkar izšel.

Ostal sem zelo dolgo, štiri ure. Hotel sem kmalu oditi, toda J. Vidmar me je pridržal. Večina razgovora se je nasred nanašala na književnost, kritiko in literarno zgodovino in to je Vidmarju vedno ljub predmet razpravljanja.

Vprašanja, ki so prišla v razgovor:

Iskate knjige "Nasvoj slovenske literarne kritike", ki jo pripravili za biografsko založbo "Prosveta" (prevajalec Rakovec).

Prvotni njegov enajst in kritik, ki so v tisku v zagrebški založbi Nakladni zavod Hrvatske (prevajalec Tomo Fotekar).

Podaljšal prave v svetovni književnosti. Vidmar se ogreva za nekatere ameriške in angleške književne pisce, mehen ko nove francijske pisatelje in dvanastke ostro odklanja, med ameriški tudi Faulknerja.

Stanje slovenskega jezika.

Njegova kritika zuba Koraka "Lomene silice" I.-II, in ustni komentar Izidorja Čankarja.

Kritik, da bi napisal nekaj člankov iz sodobne slov. književnosti, kot prvo kritično analizo pesniškega dela Matjaža Borca.

Najboljša generacija slov. pesnikov in piscev.

Problemi sv. literarne zgodovine.

Novi revija "Naša sodobnost" pod ured. B. Zihnela in Perda Koraka. Zihnelov prihod na univerzo in pomen za filozofsko vzgojo mlade generacije.

Četni zbor Društva slov. književnikov.

Razgovor se je večkrat dotaknil političnih vprašanj, oz. predstavniki kovi oblik maršala Tita v Ljubljani, bolezni Korida Klariča (Vidmarja je zelo prizelato, izgleda, da prav osebno trpi), spomin na dobo okupacije, o Konekovi. "Kaj je tudi vprašanje zame" in sedaj brozskono živje svojini 30.000 pesalje.

Andraž

Sl. 12-13 - "Andrej" poroča o Sovretovi neprimernosti za predstojnika inštituta za slovenski jezik, 9. februarja 1953 (AS 1931-II-026, II50279-80).

Izidorjem Cankarjem, ki ga pozna izpred vojne; »Andrej« je takrat očitno sodil v generacijo njegovih študentov, celo v njihov krog (»pred vojno, vem, ko smo imeli tiste študentske stvari in nas je Cankar vabil ob sobotah zvečer domov«). Pozna tudi Borisa Furlana (»s katerim smo bili pred vojno večkrat skupaj kot pa z Izidorjem Cankarjem, bila je recimo družba Zwittera, Vilfana, Furlana, s katerimi smo bili vsak dan skupaj, dopoldne prav gotovo, včasih pa še zvečer«).¹⁰³ Komuniste ima za »svoje« (»sem slišal za Cankarja, da je sodeloval z našimi med vojno«).¹⁰⁴ Omenja zaporniško izkušnjo (»med vojno ... sem bil jaz v zaporu in nisem videl, kako so se stvari razvijale«).¹⁰⁵ Pogovarja se tudi z arhitektom Edvardom Ravnikarjem.¹⁰⁶

V poročilu 10. novembra 1951 »Andrej« omeni, da je bil štirinajst dni prej v stiku z Jakobom Šolarjem. »Rekel je, da ni vedel, kako bi prišel do mene, ker potrebuje neke knjige iz Zagreba, ki so razprodane.« Nato imata »precej dolg razgovor o strokovni strani slavistike«.¹⁰⁷ Na koncu tega poročila je morda najpomembnejši odlomek za piščevo identifikacijo: »Vsi vedo, da je slavist v Zagrebu nujno potreben. To vem tudi jaz. O tem sva s Slodnjakom govorila. V Ljubljani imajo slavisti zelo lahko življenje. Vsak slavist ima svoje mesto, razen tega pa so te izdaje klasikov, ki jih izdaja Državni zavod in vrže vsaka knjiga 80–100.000. To so sicer malo vidni zaslužki, a zelo visoki. Ta štab okrog Rupla je posebno spreten. Vsi imajo po mojem zelo visoke dohodke, začenši od Ocvirka, ki je urednik *Slavistične revije* in te zbirke klasikov. Prav gotovo mu znese to do deset tisoč dinarjev na mesec, najbrže pa še več, pa do vseh drugih. Zato ne bo nihče šel od tukaj, zato tudi ne morejo nikogar dobiti v Beograd, kjer je že ne vem koliko časa prazno mesto. Težko pa je te ljudi predstavljati. Razen tega pa je za Zagreb potrebna kvalifikacija, saj je Zagreb naša najstarejša univerza. Tukaj [v Zagrebu] pa ne velja drugo delo kot samo znanstveno. Imeli bi edino kvalifikacijo za docenta, začenši od Rupla pa do ne vem koga, ker oni so na tem praktičnem srednješolskem področju dosti delali, izdajali učbenike itd., niso pa delali znanstveno. Dati 50–55-letnemu človeku mesto docenta pa tudi ne gre. Nekoga, ki bi imel to kvalifikacijo in ki bi hotel iti, pa ni. V Beogradu se slovenski jezik in literaturo že vso dobo ne predava. Tudi preko Ramovša ne bi šlo. Tudi Ramovš misli, da je Zagreb važen, kar mislijo v ostalem vsi. Prej je bil v Zagrebu dr. Ilešič, ki ni pravilno delal, šel je tja za slovenski jezik in literaturo, a je kasneje začel predavati poljsko literaturo in je slovenščino precej zanemaril in tudi ni imel študentov. Slodnjak je to popravil. Z Ocvirkom imam sedaj dobre odnose. Fakulteta je pristala na to, da bi imel predavanje vsakih 14 dni namesto vsaki teden in bi se vozil dvakrat mesečno.«¹⁰⁸

V obsežni analizi se »Andrej« novembra in decembra 1951 loti Antona Ocvirka (»poseben pojav pri njem je to, da ga posluša izredno veliko študentov«),¹⁰⁹ Dušana Pirjevca, ljubljanske slavistike (»med slavisti so nekaka trenja in se med sabo ne

¹⁰³ AS 1931-II-026, II 050215.

¹⁰⁴ AS 1931-II-026, II 050215.

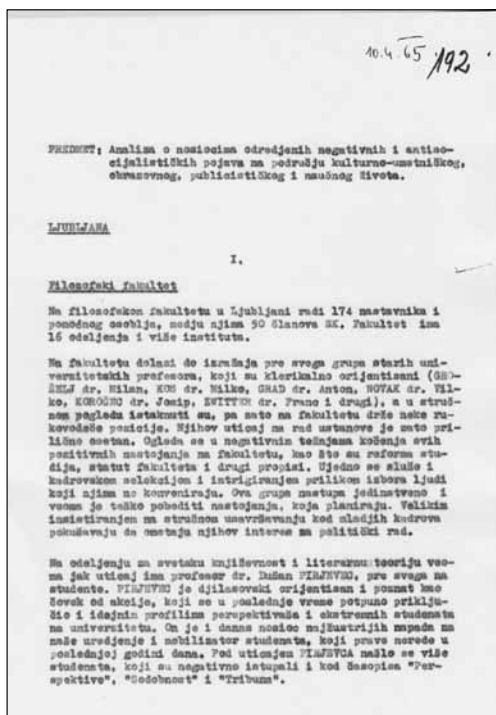
¹⁰⁵ AS 1931-II-026, II 050215.

¹⁰⁶ AS 1931-II-026, II 050217.

¹⁰⁷ AS 1931-II-026, II 050217.

¹⁰⁸ AS 1931-II-026, II 050221.

¹⁰⁹ AS 1931-II-026, II 050223.

Sl. 14 - Stran iz Udbine "Analize o nosilcih določenih negativnih in antisocialističnih pojavov na področju kulturno-umetniškega, izobraževalnega, publicističnega in znanstvenega življenja," spisane leta 1965; poročilo se pritožuje nad "krščanskim socialistom" Milanom Grošljem, "nekdanjim krščanskim socialistom" Jožetom Košarjem in drugimi perečimi problemi (AS 1931, 1143).

razumejo preveč»),¹¹⁰ zdravnice Božene Merljak (»iz mojega opazovanja na kliniki in v Valdoltri sem videl, da z bolniki zelo veliko dela in je velik garač«),¹¹¹ Mateja Bora, Borisa Rihtaršiča in revije *Beseda*.¹¹² Pozna Miška Kranjca (»zelo iskreno mi je pripovedoval o svojih težavah«).¹¹³ Poroča o reviji *Novi svet*, o Društvu književnikov, o Janezu Gradišniku (»prijeten človek, razgledan in bister«).¹¹⁴ S Ferdom Kozakom se pomenkuje o slovenski literaturi (»poezija še nekam gre, dočim je pri prozi zelo težko«). V poročilu 4. januarja 1952 se pojavi Alphonse Barthol, »profesor francoskega jezika na francoskem inštitutu v Zagrebu«, ki se zanima, »kako je s stanovanji v Ljubljani«, ter pravi, »da bi se takoj preselil v Ljubljano, se zaposlil na fakulteti in se potem vozil na predavanja v francoskem inštitutu v Zagreb«; »Andrej« nato o tej zadevi govori »s Slodnjakom, ki mi je dejal, da bi bila njegova premostitev v Ljubljano zelo koristna«.¹¹⁵ Razpravlja tudi o Milanu in

¹¹⁰ AS 1931-II-026, II 050226.

¹¹¹ AS 1931-II-026, II 050228.

¹¹² AS 1931-II-026, II 050231.

¹¹³ AS 1931-II-026, II 050233.

¹¹⁴ AS 1931-II-026, II 050235.

¹¹⁵ AS 1931-II-026, II 050237.

Dragu Šegi (»sem bil z njima veliko skupaj«),¹¹⁶ Bratku Kreftu, Tonetu Vodniku,¹¹⁷ Vidi Novak (»madam Novak«), Slavku Janu, Francetu Škerlu (»poznam zgolj kot zgodovinarja«), Elu Justinu (»zagoneten človek«), bratih Golia in Marji Boršnik.¹¹⁸ Aprila 1952 napiše analizo o SAZU (ki da »ima ravno na znanstveno-organizacijskih mestih ljudi, ki so v bistvu sami katoličani«).¹¹⁹ Udeleži se srečanja slavistov »v gostilni na Šmartinski cesti« po Ramovševem pogrebu 18. septembra 1952, kjer so bili »navzoči Slodnjak, Marja Boršnik, Bajec, Ocvirk, Pe[tre], Preobraženski, Kolar in Ocvirkova žena« in natančno popiše alkoholizirano pričkanje med Ocvirkom in Slodnjakom.¹²⁰ Nato se 9. februarja 1953 celo popoldne, od 15.30 do 19.30, pogovarja z Josipom Vidmarjem. (»Ostal sem zelo dolgo, štiri ure. Hotel sem kmalu oditi, toda Josip Vidmar me je pridržal. Večina razgovora se je namreč nanašala na književnost, kritiko in literarno zgodovino, in to je Vidmarju vedno ljub predmet razpravljanja.«)¹²¹ Dopoldne 7. aprila 1953 se v skupščini sreča s Ferdom Kozakom, ki je »zopet poln literarnih načrtov«.¹²² Ob obisku dveh angleških profesorjev v Ljubljani 13. aprila 1953 »Andrej« pove: »Profesor Lavrin gre za nekaj dni na Bled, profesor De Pinto pa nočoj v Zagreb, kjer bo imel predavanja na univerzi kot v Ljubljani. Dekanat Filozofske fakultete v Ljubljani je naprosil profesorja Petreta, da ga spremlja v Zagreb.« Teden kasneje sledi obsežno poročilo z naslovom »Sola da Pinto [= Vivian de Sola Pinto], profesor univerze v Nottinghamu«.¹²³ Nato 25. maja 1953 sledi še poročilo o Janku Lavrinu z iste univerze.¹²⁴ Dva tedna kasneje, 8. junija 1953, se »Andrej« z Dušanom Pirjercem na svojem domu pogovarja o razmerah v slavistiki (»proti predvojnemu stanju je nivo silno padel in bo padal še bolj«).¹²⁵ Nato 25. avgusta 1953 spiše obsežno poročilo o avgustovskem seminarju za tuje slaviste v Zagrebu, kjer od Slovencev predavajo Fran Petre, Josip Korošec, Mirko Rupel in Anton Bajec.¹²⁶ Sledi še ocena daljše študije (več kot šestdeset strani) o Prežihovem Vorancu z dne 18. septembra 1953, v kateri neimenovani pisec na podlagi »ruske književne kritike od Belinskega do Lenina in Gorkega« razvije stališče »svoboda da, toda ne za reakcionarne književne pojave. Komunisti se morajo vedno vprašati: svobodo komu? Ne meščanski literaturi in larpurlartizmu, marveč edinole socialističnemu realizmu«. Na tej podlagi ugotovi, da »P. V. ni romanopisec, marveč nadarjen novelist« in da je njegovo »delo polno grobega naturalizma in zlasti poltenosti. Opisuje kmečke vraže. To ni umetnost, marveč smrad.« Svetovljanskemu »Andreju« se zdi študija ostra, vendar ne neprimerna za objavo; »polemika, ki bi se razvila, bi bila koristna«. Pisca, ki se v tem času že »bavi s študijem Ivana Cankarja,

¹¹⁶ AS 1931-II-026, II 050238.

¹¹⁷ AS 1931-II-026, II 050239.

¹¹⁸ AS 1931-II-026, II 050243.

¹¹⁹ AS 1931-II-026, II 050245.

¹²⁰ AS 1931-II-026, II 050262.

¹²¹ AS 1931-II-026, II 050279 in nasl.

¹²² AS 1931-II-026, II 050284.

¹²³ AS 1931-II-026, II 050287 in nasl.

¹²⁴ AS 1931-II-026, II 050291 in nasl.

¹²⁵ AS 1931-II-026, II 050308.

¹²⁶ AS 1931-II-026, II 050310 in nasl.

zlasti z idejno stranjo njegovih spisov«, v razgovoru prijateljsko opozori, »da je njegova sodba preveč enostranska«,¹²⁷ in obljubi podrobnejšo oceno študije — ki pa je na ohranjenem filmu ni več.

Imen, ki bi ustrezala vsem naštetim koščkom sestavljanke, najbrž ni prav veliko. Sam sem — ob upoštevanju znanega Apulejevega načela, po katerem se mora *falsum nomen* metrično ujemati s pravim imenom¹²⁸ — našel le eno. Fran Petrè (1906–1978) je pred vojno končal slavistiko na ljubljanski Filozofski fakulteti. Leta 1935/36 je študiral na pariški Sorboni. Po vrnitvi v Slovenijo se je nato v okviru lista *1551*, »glasila marksističnih akademikov«, zavzemal za geslo »Ne Moskva, ne Rim — Ljubljana«,¹²⁹ torej za parolo, ki so jo po Kominterninem obratu k frontovski politiki po besedah Edvarda Kardelja »precej dolgo obdobje ponavljali v komunističnih publikacijah različnih držav«. ¹³⁰ Leta 1938 je v Ljubljani doktoriral z disertacijo »Vrazova graška leta (1830–1838)«. Naslednje leto je pri Slovenski matici objavil svoj *Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835–49)*. »Ker niskrival svojega komunističnega prepričanja«, ¹³¹ ni dobil službe v gimnaziji in je vojno dočakal kot knjižničar na Oddelku za zgodovino, po lastnih besedah »na mestu za srednješolsko izobrazbo«. ¹³² Zaradi sodelovanja z OF je bil med vojno zaprt, preživel je strahote koncentracijskih taborišč Rab in Visco. Po koncu vojne je bil 16. avgusta 1945 z istim brezprizivnim odlokom Ferda Kozaka, s katerim je Fran Bradač izgubil službo, znova postavljen na delovno mesto na Filozofski

¹²⁷ AS 1931-II-026, II 050388 in nasl.

¹²⁸ Apulej, *Apologia* 10: »Eadem igitur opera accusent C. Catullum, quod *Lesbiam* pro *Clodia* nominarit, et Tigidam similiter, quod quae *Metella* erat *Perillam* scripserit, et Propertium, qui *Cynthiam* dicat, *Hostiam* dissimulet, et Tibullum, quod ei sit *Plania* in animo, *Delia* in versu; prim. Ovidij, *Tristia* 2.428 (»femina, cui *falsum* *Lesbia nomen* erat«). Zdi se, da je Uprava državne varnosti omenjeno antično zakonitost upoštevala samo implicitno; če bi jo vzela do črke zares, bi moral v Franciji šolani Petrè svoja poročila pravzaprav podpisovati kot »André«.

¹²⁹ Misel je Fran Petre razvil v programskem uvodniku v prvo številko prvega letnika z naslovom »V službi ljudstva in kulture«, objavljeno 25. septembra 1936; prim. Jenšterle, *Skeptična levica*, 98. Dejanski urednik lista *1551* je bil sicer Uroš Kraigher, odgovorni pa Lev Modic, vendar je bil po besedah slednjega »organizator ... očitno Petre«, ki je v skupini deloval »kot nekakšen mentor«; ibid., 96. List *1551* obravnava tudi Kremenšek, *Slovensko študentovsko gibanje*, 305–314. Oceno, da gre za »marksistično« skupino, je v *Slovincu* 1. januarja 1937 objavil »td« [Tine Debeljak], »Bilanca«, 9. — Za prijazno napotilo na Petretovo predvojno dejavnost in na obe navedeni študiji se zahvaljujem Petru Vodopivcu.

¹³⁰ »Na temelju takšnega razumevanja je verjetno nastal notorični slogan 'ne London, ne Washington, ne Moskva, ampak iks-ipsilon prestolnica' [ни Лондон, ни Вашингтон, ни Москва, а икс ипсилона столица], ki so ga precej dolgo obdobje ponavljali v komunističnih publikacijah različnih držav.« Kardeljev ognjeviti govor na ustanovni konferenci Informbiroja v Szklarski Poreči 26. septembra 1947, kjer sta z Djilasom pred očmi prestrašenih vzhodnoevropskih veljakov (Malenkov, Gomulka, Slansky, Červenkov, Dej, Pauker in Revai) sekundirala Andreju Ždanovu pri napadu na »mlačne« francoske in italijanske komuniste, je v celoti objavljen v študiji *Cominform*, 296–97, ki jo je leta 1994 izdal Giuliano Procacci.

¹³¹ Jan, »Prispevek Frana Petreta«, 58; prim. tudi Kitičić, »Pedagoška dejavnost profesorja Frana Petreta«, 18.

¹³² Pismo Frana Petreta Franu Ramovšu 22. maja 1950, Biblioteka SAZU R46/III-139. Tako na korespondenco z Ramovšem kot na v nadaljevanju citirano korespondenco s Kraigherjem me je prijazno opozoril Željko Oset, za kar se mu tu najlepše zahvaljujem.

fakulteti.¹³³ Že naslednje leto je postal izredni profesor na nastajajoči univerzi v Skopju (1946–50), kjer je bil ustanovitelj in predstojnik katedre za slovenski jezik in književnost ter nekaj časa prodekan, ohranjena so njegova zanimiva pisma Franu Ramovšu s sočnimi opisi razmer, v katerih je nastajala nova univerza. (»Prvim, ki smo prišli, so dali sorazmerno visok položaj, v veliki stanovanjski krizi v Skoplju so nam preskrbeli stanovanja, dajejo nam ministrsko oskrbovanje s prehrano in tekstilom. Jaz sam sem imel v življenju dovolj težav. Tu je vse to izbrisano.«)¹³⁴ Toda ženina bolezen je družino prisilila v drago ločeno življenje, oddaljenost pa je Petretu vse bolj oteževala vsak resnejši stik s slovensko književnostjo,¹³⁵ v vedno hujši gmotni stiski se je Vardarja kmalu naveličal in v njegovih pismih Ramovšu iz tega časa vse bolj stopa v ospredje nezadovoljstvo s položajem. (»Bilanca tega življenja je klavrna: sedem let po diplomi sem bil brezposeln profesorski kandidat, nato šest let na mestu za srednješolsko izobrazbo, vmes vojna, in končno štiri šolska leta v Makedoniji. Ob vseh zunanjih težavah tudi v delu nisem mogel storiti tistega, kar bi rad in o čemer sem sanjal. Moja usoda je izjemna. Najbrže sem tega res sam kriv, čeprav nisem nikdar mislil, da bo tako.«)¹³⁶ V arhivu Borisa Kraigherja je ohranjena njegova prošnja za premestitev, ki jo je *notranjemu* ministru poslal jeseni leta 1949.¹³⁷ Od leta 1950 dalje je predaval na katedri za slovenski jezik in književnost zagrebške Filozofske fakultete, od 1955 do 1975 kot redni profesor.¹³⁸

Še nekaj podrobnosti. Petre je pred vojno v oceni Ocvirkove *Teorije primerjalne literarne zgodovine* »pokazal, kako podobna je zasnova tega dela z monografijo Paula Van Tieghema *La Littérature comparée* (Pariz 1931), in tako izzval ostro polemiko s svojim kolegom,¹³⁹ vendar sta bojno sekiro čez čas zakopala. (»Z

¹³³ ZAMU, Rektorat IV-246, Univerzitetno osebje — ponovna imenovanja, razrešitve.

¹³⁴ Pisma iz Skopja so obsežna in polna konkretnih podrobnosti: »Ministrstvo je poslalo tri naše ljudi [v Nemčijo], dva sta se že vrnila in pripeljala nekaj vagonov materiala in knjig. Cena je smešna, ker je marka 0,80 din. Med ostalim so pripeljali sto prvovrstnih mikroskopov.« Pismo Franu Ramovšu 24. marca 1947, Biblioteka SAZU R46/III-139.

¹³⁵ »Moral bi bil poslušati vaše nasvete in ostati doma, pa naj bi se potem že zgodilo, kar bi se hotelo. Odločit[ev] Šentjurčeve v času, ko je bila minister za prosveto in me poslala v Makedonijo, ni bila srečna. Niso dovolj premislili, da je neka razlika med delavcem s področja nacionalnih predmetov in recimo fizike. Mi smo vezani na vse mogoče načine na domače pretekle in sedanje razmere, če iztrgaš človeka iz njih, si mu izpodreza možnosti resničnega dela. To je golo životarjenje, ki ubija. Zagreb bi bil nekaj drugega, čeprav tudi to ni najboljša rešitev za slavista.« Pismo Frana Petreta Franu Ramovšu 21. oktobra 1948, Biblioteka SAZU R46/III-139.

¹³⁶ Pismo Franu Ramovšu s čestitkami za izvolitev na mesto predsednika SAZU, 22. maja 1950, Biblioteka SAZU R46/III-139.

¹³⁷ »Mislim si, da imajo odbite prošnje morda politične vzroke in sicer stare.« Kraigher je na pismo, poslano 22. septembra 1949, čez dober teden odgovoril, da glede premestitve »nima nobenih kompetenc in ne more posredovati«, vendar hkrati omenil, da je »ob drugi priliki na razpolago za razgovor«. Korespondenca je shranjena v Kraigherjevem fondu pod signaturo AS 1529-14-1046.

¹³⁸ »Bibliografijo del Frana Petreta« sta zbrali Frančiška Buttolo in Meta Pavčič; prim. Petre, *Tradicija in inovacija*, 221–27.

¹³⁹ Jan, »Prispevek Frana Petreta«, 62. O akademski uglajenosti v predvojni Ljubljani veliko pove srdita anekdota, s katero je Ocvirk končal svoj odgovor na Petretovo pisanje: »Pokojni profesor [Priatelj] je namreč Petreta, ko mu je ta že takoj ob izidu moje knjige najavil, da 'hoče Ocvirka

Ocvirkom imam sedaj dobre odnose.«¹⁴⁰ Ko je na oddelek za zgodovino, kjer je bil Petre bibliotekar, po vojni prišel Metod Mikuž, je Petre odšel predavat v Skopje (»v tistem času, ko sem jaz odšel, je on ravno prišel«).¹⁴¹ Leta 1951 je objavil članek v *Slavistični reviji*¹⁴² (»na Akademiji ... sem imel [28. avgusta 1951] opravek s korekturo za *Slavistično revijo*«).¹⁴³ Proforsko mesto v Zagrebu takrat za Slovenca ni pomenilo stalnega bivanja na Hrvaškem (»Fakulteta je pristala na to, da bi imel predavanje vsakih 14 dni namesto vsaki teden in bi se vozil dvakrat mesečno«),¹⁴⁴ tako da je Petre lahko stanoval doma in ohranil reden stik z ljubljanskim dogajanjem. Ko se je denimo Jože Toporišič leta 1954 potegoval za službo v Zagrebu, sta se s Petretom dobila kar v Ljubljani (»sestanez z zagrebškim profesorjem je bil v Ljubljani na Kersnikovi«).¹⁴⁵ Na ohranjenem filmu se poleg tipkanih pogovorov, ki jih je vsaj po ortografiji sodeč zapisoval literarno nekoliko manj omikan sodelavec,¹⁴⁶ pojavi tudi nekaj z roko napisanih poročil, na katerih je prav tako podpisan Andrej, tokrat brez narekovajev.¹⁴⁷ Njihova lepo izpisana pisava se do podrobnosti ujema s tisto v pismih, ki jih je Slovenski matici leta 1939 pošiljal Fran Petre v zvezi s svojim *Poizkusom ilirizma* in so danes shranjena v Arhivu Slovenije, ter s tisto v pismih, ki jih je po vojni iz Skopja pošiljal Franu Ramovšu in so danes shranjena v Biblioteki SAZU.¹⁴⁸

raztrgati», odpravil z besedami: 'Vi, Vi hočete pisati o Ocvirkovi knjigi, ko nimate o komparativni niti pojma!'« Ocvirk, »'Znanstveni' diletantizem«, 196. Petre mu ni ostal dolžan in se je v repliki obregnil ob članek, ki da je »pisan s tisto ostroostjo izrazov, ki je bila značilna za Ocvirkove polemike v isti reviji v letu, ko je bil sam svoj urednik«; prim. Petre, »Pri rojstvu slovenske komparativne«, 282. — Odmev tega konflikta je slutiti še v pismu, ki ga je poslal Ramovšu iz Skopja 4. decembra 1948, Biblioteka SAZU R46/III-139; Petre v njem brez omembe imena govori o nekom, ki ga v Ljubljani onemogoča, in na koncu pribije: »Mislim, da je vse to nevredno slovenske znanosti.«

¹⁴⁰ AS 1931-II-026, II 050221. O incidentu z Ocvirkom pišeta tudi Tone Smolej in Majda Stanovnik v študiji *Anton Ocvirk*; inkriminirano monografijo sta leta 2009 uredila Luka Vidmar in Matija Ogrin ter jo objavila v okviru elektronske besedilne zbirke eBZ na ZRC SAZU, tako da je sedaj prosto dostopna na spletu.

¹⁴¹ AS 1931-II-026, II 050199.

¹⁴² Petre, »Začetek korespondence«, 269–81.

¹⁴³ AS 1931-II-026, II 050185.

¹⁴⁴ AS 1931-II-026, II 050221. Podobno se spominja Jože Toporišič, ki je leta 1954 postal lektor slovenskega jezika v Zagrebu z obveznostjo 12 ur lektorskih vaj na teden: »Prvi dve leti sem stanoval v Zagrebu, ko pa sem tam izgubil sobo, sem se na 'predavanja' osem let vozil iz Slovenije, do konca leta 1959 z Mosteca, nato pa iz Ljubljane (ter z dvema nočitvama na Mostecu). Vaje sem imel v terek in sredo.« Toporišič, »Moja zagrebška leta«, 49.

¹⁴⁵ Toporišič, »Moja zagrebška leta«, 50.

¹⁴⁶ »Med pisatelji proze pa se občuti pomanjkanje in sedaj največ pride v poštev Hink, Beno Zupančič in še nekateri. Pa tudi s Hinkom so imeli že težave in sicer pri »Mladinski reviji«, v kateri je Hink objavil neko svoje delo, za katero pa je Žiga Kimovec na enem izmed sestankov dejal, da je dekadentno.« AS 1931-II-026, II 050231.

¹⁴⁷ Prim. zlasti AS 1931-II-017, II 0026694 do II 0026729.

¹⁴⁸ AS 621.68, arhiv Slovenske matice v Ljubljani, knjižna mapa »Fran Petrè 1938–1939 (izdaja monografije *Poizkus ilirizma pri Slovencih*: korespondenca z avtorjem, računi)«; ter Biblioteka SAZU R46/III-139. — »Andrejevo« identiteto naknadno potrjujejo tudi pričevanja. Kajetan Gantar se, denimo, v svojem pismu avtorju 31. decembra 2013 spominja, kako se je njegov prijatelj Jože Pogačnik (1933–2002), ki je bil na zagrebški slavistiki deset let Petretov asistent (1959–1969), v zasebnih pogovorih »večkrat dotaknil vprašanja, od kod Petretu tolikšna

Toda odgovor na vprašanje, kdo je bil »Andrej«, je pravzaprav obrobnega pomena. Seveda je mogoče sočutno razmišljati o notranjih dilemah prizadevnega informatorja in ugibati o njegovi lastni ujetosti ter o globinskih motivih za stotine strani njegovih natančnih poročil, vendar ima v zadnji analizi najbrž prav tudi Ana Ahmatova: »Stvari je bolj bridkih, se zdi, na pretek.«¹⁴⁹ Mednje, denimo, sodi *das Leben der Anderen*, življenje ljudi na drugem koncu palice, ki jo je »Andrej« pomagal vihteti. Pomotoma ohranjeni filmi z nekaj posnetki poročil enega samega izmed ovaduhov, ki so skrbeli za ljubljansko Filozofsko fakulteto, razpredenimi čez vsega skupaj nekaj let, vse to je izrazito prigodna problematika, prava raziskovalna vprašanja so drugače. Slovenska Uprava državne varnosti je imela 1. julija leta 1966 po lastnih podatkih točno 270.878 osebnih dosjejev, skupaj 1068 tekočih metrov, z dosjeji je torej pokrila približno 34 odstotkov aktivnega prebivalstva. Po reviziji, ki je sledila brionskemu plenumu,¹⁵⁰ so sežgali 155.034 slovenskih dosjejev ali 428 tekočih metrov; 81.253 dosjejev ali 286 tekočih metrov so jih predali drugim ustanovam (vojski, inštitutom, arhivom); 34.409 dosjejev ali 354 tekočih metrov pa so ohranili.¹⁵¹ Hkrati je še naprej nastajalo novo gradivo. Samo v letu 1977, denimo, je UDV v Sloveniji opravila 169 ozvočenj, 321 telefonskih kontrol, 540 kontrol korespondence, 162 tajnih preiskav in neugotovljeno število tajnih spremljanj. V primerjavi z jugoslovanskim povprečjem so bile te številke razmeroma visoke.¹⁵² Kaj se je zgodilo z vsem tem gradivom? Kdo so bili »Andrejevi« predhodniki, sotrudniki, nasledniki na Filozofski fakulteti v obdobju 1945–1990 in komu so poročali? Na kakšne mnogotere načine so njihove analize, ki jih očitno ni bilo malo, vplivale na razvoj slovenske humanistike? In kar je najbolj nerazumljivo, kdaj smo se na Filozofski fakulteti nehali spraševati o teh zločinih in njihovih žrtvah, kdaj smo namesto tega tabuizirali in posvojili z njimi povezano krivdo, razvili stockholmski sindrom ter se kolektivno preselili v zatohli Argos iz Sartrovih *Muh*? Isolde Stark je, denimo, svojo študijo o klasičnem filologu in stasijevcu Johannesu Irmscherju po naročilu tamkajšnje Akademije znanosti napisala in objavila že pred več kot petnajstimi leti.¹⁵³ Dosje je dobila na »Gauckovem inštitutu« BStU, kjer je danes zaposlenih 1700 ljudi, v devetdesetih, ko je bilo povpraševanje po dosjejih največje, jih je z njimi delalo 3000. Paralele s slovenskimi ustanovami, ki delajo s tem gradivom, so naravnost mučne, za kaj takega »ni denarja« — medtem ko je v

moč in vpliv, da lahko blokira priporočila uglednih, Pogačniku naklonjenih hrvaških znanstvenikov, Frangeša in drugih. In *facit* teh ugibanj je bil vedno: 'Po mojem mora imeti Petre težke oznovske zveze,' ali pa: 'S svojimi oznovskimi tipalkami me bo še zrinil z zagrebške slavistike,' itd.« Pogačnik, ki je vmes v Zagrebu pognal korenine in je bil z Zagrebčanko tudi poročen, je moral nato leta 1969 res proč. Ker mu je bila v Ljubljani pot zaprta, se je odločil za Novi Sad.

¹⁴⁹ Ana Ahmatova, »Lotova žena«, prevedel Tone Pavček.

¹⁵⁰ Prim. Vodušek Starič, »Brionski plenum leta 1966«, 67–88.

¹⁵¹ Prim. Arhiv Jugoslavije, SIV, 130, fascikel 558-1969, SSUP SDB 01-42, »Revizija dokumentacije Službe državne bezbednosti«, 5. februar 1969; številke navaja in analizira Cvetković, *Između srpa i čekića* 2, 118.

¹⁵² Prim. Arhiv Jugoslavije, Predsedništvo SFRJ, 803, fascikel 63, seja 111, državna skrivnost, »Informacija o primeni metoda i sredstava rada u radu SDB SSUP«, 11; podatke navaja Cvetković, *Između srpa i čekića* 2, 139.

¹⁵³ Stark, »Die inoffizielle Tätigkeit«, 46–71.

prestonici zrasel cel *amphitheatrum Flavium*. Provincialna brutalnost slovenskega odnosa do zgodovine postane boleče očitna, če primerjamo število zaposlenih, ki se v posameznih postsocialističnih državah ukvarjajo s hrambo, upravljanjem in obdelavo gradiva, ki je ostalo za totalitarizmi druge polovice dvajsetega stoletja. V Nemčiji dela s tem gradivom 1700 ljudi; na Poljskem celo 2145; na Češkem 257; na Slovaškem 80; na Madžarskem 99; v Romuniji 257; v Bolgariji 103; v Sloveniji 2.¹⁵⁴ *Dva človeka*. Roland Jahn, ki BStU vodi danes, ima za vodilo misel, da pot v demokracijo vodi ravno preko soočenja z diktaturo: »Je besser wir Diktatur begreifen, umso besser können wir Demokratie gestalten.« Seveda, zveni retorizirano, ampak kaj, če ima prav? Je mogoče, da imajo prav po Evropi, kjer so se odločeni svoje preteklosti spominjati in dajejo za to znatna sredstva — in ne v Sloveniji, kjer poskušamo lastne travme raje krčevito pozabiti in smo pri tem tako spretni, da še Filozofska fakulteta, ustanova, ki vzgaja zgodovinarje, nima urejenega arhiva, čeprav je to v nasprotju z veljavno zakonodajo? Nekdo se tu najbrž moti. *Tertium non datur*.

Peščica vsemogočnih

Pri interpretaciji fragmentarnih drobcev iz partijskih dokumentov se včasih zdi, da imamo pred seboj — če le rahlo prikrojimo antično metaforo — drobtinice z bogato obložene mize slovenskega Centralnega komiteja.¹⁵⁵ Po padcu berlinskega zidu se je partija začela strateško umikati in množično uničevati dokumente, ki jih je ustvarila njena tajna policija. Ko je leta 1990 na njeno mesto prišla demokratično izvoljena vlada, je lahko le ugotovila, da so najobčutljivejši arhivi v glavnem izpraznjeni.¹⁵⁶ Z gradivom je treba zato ravnati z določeno previdnostjo, ki pa je klasičnim filologom razmeroma domača in so je pri svojem delu že vajeni. Pomen teh virov je, kot bi rekel Arnaldo Momigliano, prav v opozorilu, ki ga vsebujejo; predvsem ni mogoče nikoli domnevati, da ni nekaj, kar je izgubljeno, nikoli obstajalo.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Fascinantno razpredelnico, ki primerja stanje v nemškem Uradu zveznega pooblaščenca za arhive Službe državne varnosti v nekdanji NDR, poljskem Inštitutu narodnega spomina, češkem Inštitutu za proučevanje totalitarnih režimov in Arhivu varnostnih služb, slovaškem Nacionalnem spominskem inštitutu, madžarskem Zgodovinskem arhivu madžarske Državne varnosti, romunskem Nacionalnem svetu za proučevanje arhiva Securitate, bolgarskem Odboru za razkritje dokumentov in objavo afilijacije bolgarskih državljanov z Državno varnostjo in obveščevalnimi službami Bolgarske ljudske armade ter v Arhivu Republike Slovenije, je objavil eden od obeh arhivistov, ki za to gradivo skrbita v Arhivu Slovenije, Tadej Cankar, »Arhivsko gradivo nekdanje Uprave«, 267–281. Več podatkov je dostopnih na spletu, v priložniku, ki sta ga uredila Reiner Schiller-Dickhut in Bert Rosenthal, *European Network of Official Authorities*; prim. tudi Leśkiewicz in Žáček, ur., *Handbook of the European Network*.

¹⁵⁵ Prim. TGF III (Radt) T112 a–b; Atenaj 8.347e.

¹⁵⁶ Izginotje slovenskih arhivov je med drugim podrobno popisala Tamara Kotar, »Slovenia«, 211. Epohalno uničenje arhivskega gradiva — za kar sicer slovenski kazenski zakonik predvideva zaporno kazen — se je zgodilo nekako mimogrede, ne da bi se zaradi tako surovega odnosa do kulturne dediščine komu skrivil las na glavi; nasprotno, človek, ki je vodil to razdejanje, je leta 2009 dobil visoko državno odlikovanje.

¹⁵⁷ Momigliano, *Development of Greek Biography*, 32.

Kljub fragmentarnemu značaju pa antični viri razkrivajo veliko pomembnih drobcev o svojem času in ljudeh, ki so jih ustvarili — in podobno velja za arhivske ostanke komunistične partije. Ena od podrobnosti, ki se izrisujejo z njihovo pomočjo, je raznolikost pristopa k pollaščenju oblasti. Načini, na katere so se komunisti po različnih evropskih državah lotili univerz, so bili različni. John Connolly je pokazal, kako zelo se vzhodnonemška zgodba razlikuje od poljske izkušnje — in kako je ta spet drugačna od tiste, ki jo je doživela Češkoslovaška; Tolstoj bi tu suho ugotovil, da so si vse demokracije podobne, medtem ko je vsaka totalitarna država totalitarna na svoj način. Podobno so se tudi slovenski profesorji soočali s svojim lastnim zatiranjem — in se nanj odzivali po svoje. Zdi se, da so bili kot skupnost s svojo držo manj učinkoviti od poljskih kolegov; da pa so bili v svojem ravnanju marsikdaj bolj načelni od tistih v Nemški demokratični republiki. Hrbtenica ter moč poljskih profesorjev in šibkost vzhodnonemških sta imeli korenine v istem zgodovinskem trenutku — v ravnanju med drugo svetovno vojno, ki je bila ključna tudi za poznejše odnose v slovenskem akademskem prostoru. Seveda je to zgolj vtis, težko je delati natančnejše primerjave; za razliko od omenjenih držav Slovenija še vedno čaka na podrobno študijo o akademskem odporu pred partijskim pollaščenjem oblasti po drugi svetovni vojni.¹⁵⁸

Vendar pa že ob pogledu na usodo posamezne discipline lahko prepoznamo nekaj podobnosti, ki se raztezajo čez ves vhodni blok. Zgoraj obravnavani viri razkrivajo strategijo, ki jo je mogoče opaziti tudi drugje. Koncept »kirurškega terorja«, kakršnega so občutili Fran Bradač in njemu podobni, najdemo tudi v drugih državah, kjer si partija zaradi začetnega pomanjkanja zvestih kadrov ni mogla privoščiti odkritega spopada s profesorji. Načelo je jedrnat izrazil poljski minister za šolstvo Stanisław Skrzyszewski, ki je iskreno predlagal uporabo »istega modela kot v ostalih ljudskih demokracijah, namreč odstranitev 'reakcionarnih glav' [głowa] z vseh univerz«, ¹⁵⁹ s čimer bi temeljito prestrašili preostale. Isti minister se prav tako ni obotavljal načrtno oblatiti slovesa odstranjenih profesorjev, s čimer je poskušal upravičiti nujnost njihove odstranitve. Češkoslovaški primer po drugi strani kaže, kako je bila zgodnja upokojitvev priljubljen način, s katerim se je partija znebila profesorjev, ki »niso imeli političnih ali ideoloških predpogojev za nadaljnje delovanje na univerzi«. Pomanjkanje akademskih predpogojev seveda ni predstavljalo resne ovire za tiste, ki so prišli za njimi.¹⁶⁰

Podobno kot njihovi vzhodni kolegi tudi slovenski profesorji kot skupnost komunizma niso prostovoljno sprejeli; pred njim so preprosto kapitulirali.¹⁶¹ Partijskim načrtom so se upirali na različne načine in njihov odpor ni ostal prikrit. Tito je bil do univerz skrajno nezaupljiv in se je še konec leta 1952 pritoževal zaradi »ljudi s starim pojmovanjem, ki več škodujejo, kakor koristijo [...] Ponekod, kot na primer

¹⁵⁸ Srbski model je na primeru beograjske univerze zgoščeno opisal Cvetković, *Između srpa i čekića*, 486–493; prim. tudi Bondžić, »Politički progon studenata«, 119–136.

¹⁵⁹ Stanisław Skrzyszewski, kot ga citira John Connolly, *Captive University*, 73.

¹⁶⁰ *Ibid.*, 129–31.

¹⁶¹ *Ibid.*, 117.

Tabela 1

DZE	Redni pos.	Ime pos.	Država	Prof. uče st.	Redni st.	Šolski red.	Šolski red.	Šolski red.	Šolski red.	Šolski red.	Šolski red.	Σ	ZKS	Z mes.
1	1	2										8	5	20
2	2											6	3	18
3	3	4										10	3	30
4	3	2	3									24	13	72
5	1	1										11	6	33
6	3		1									8	4	24
7		1	1									5	5	15
8		1										4	2	12
9	3	3	2									17	5	51
10	6	1	5	3	8							35	13	105
11	1	1	3		1	8						19		
12	2		2	3	14							26	4	78
13	2					1						4		
14	2											5		
15	1					1						3		
16	1	2										5		
17					2							2		
18	31	19	20	7	3	32	2	19	50	7		190		

(6. 10. 1976) 47 - 375 111. 12. 76

Planje 21. 5. 1976 47 - 375 17

Št. št. ...

Sl. 15 - Razpredelnica z odstotkom partijcev med profesorji na Filozofski fakulteti; na eno decimalno natančno izračunano analizo je zgodovinar in partijski aktivist Janko Pleterski poslal Centralnemu komiteju leta 1976. Pomembni oddelki so imeli tja do dve tretjini partijcev, marginalni nobenega (AS 1589-IV-328, 1820).

na univerzah, se posamezni profesorji močno upirajo novim socialističnim oziroma marksističnim pojmovanjem v pouku. Skušajo še nadalje vrivati stare pojme in tako ovirajo pravilni razvoj naše socialistične kulture«. ¹⁶² Njegove besede potrjujejo zgoraj predstavljeni sočasni dokumenti partijske policije. Milan Grošelj in Anton Sovre sta bila očitno med tistimi, ki se niso zmogli dovolj hitro znebiti starih konceptov in so vztrajali v zapletenem plesu vtisov, kjer so skušali ohraniti ideološko sprejemljivo fasado in hkrati obvarovati nekaj minule avtonomije in nekdanjih standardov. Poročila, ki jih je »Andrej« pošiljal Državni varnosti, razločno kažejo, da si niso ljubljanski profesorji delali o razmerah v novi državi nobenih iluzij. Milan Grošelj je, denimo, v februarju leta 1953 razmišljal takole:

Vprašanje znanstvenega naraščaja postaja bolj pereče in težje kot kdaj prej. Slovenci smo pri štipendijah zopet zapostavljeni. Od francoskih štipendij imamo vsega skupaj tri polovične. Naša absolutka [Erika Mihevc], ki je v Parizu, piše, da je srbskih štipendistov gori veliko več. In kar je čudno, pri nas dobi s težavo štipendijo najboljši absolvent. Srbi pa dobivajo štipendije za začetnike, ki se v Parizu šele vpisejo na univerzo. Letos je gori osem takih srbskih štipendistov. Njihove štipendije trajajo več let, izgleda, kot da so jim na vsem začetku, čeprav se še nič ne ve, kako se bodo izkazali, zagotovljene za vso dobo študija. Jasno je ob tem, da beograjska univerza ne bo imela takih težav z znanstvenim naraščajem, kot jih ima ljubljanska. Pred vojno je bilo veliko protestov proti zapostavljanju ljubljanske univerze, toda sedaj izgleda, da

¹⁶² Gabrič, »Ustanovitev Inštituta«, 43–44.

Sl. 16 - Anton Sovre in Milan Grošelj s študenti na ekskurziji v Pulo; v skupini sta tudi Erika Mihevc (druga levo spodaj) in Kajetan Gantar (desno zgoraj), ki sta oba profesorja čez leta nasledila (osebni arhiv Kajetana Gantarja).

tudi danes niso stvari nič drugačne. — Rektor [Fran] Zwitter je izdelal za Svet spomenico o težavah z vzgojo znanstvenega naraščaja. Bral sem jo. Ljubljanska univerza je podeljevala pred vojno dve dr. Turnerjevi štipendiji, ki sta bili sorazmerno visoki in si je kandidat sam izbiral mesto izpopolnjevanja. Večina ljudi, ki jo je imela, se je res posvetila znanstvenemu delu in so danes na univerzi. Tega sedaj nimamo. Beograjska univerza ima bogate fonde, včasih je imela *zadužbine* s celimi veleposestvi in poleg tega še državne štipendije. Mi nimamo nič. S krediti smo sploh prikrajšani. Ko je [rektor Tehniške visoke šole] profesor [Alojzij] Hrovat na zadnji skupščini zahteval kredite za inštitute in opozarjal, da odhajajo asistenti v prakso v tovarne, ker so tam neprimerno boljše plačani, mu je [član vlade Zoran] Polič odgovoril, da je to prav, in poslanci so mu ploskali.¹⁶³ Seveda, kaj vedo oni, kakšni naporji so potrebni, da prideš do znanja. Včasih je dajala štipendije tudi banovina, čeprav so bile njene možnosti revne. Slovenska vlada bi morala osnovati lastne štipendije, ki bi bile za naše ljudi. To bi bil edini način, da bi mogli ljubljanski absolventi v inozemstvo.¹⁶⁴

¹⁶³ Grošljeve besede in natančnost »Andrejevega« poročila potrjujejo *Stenografski zapiski ljudske skupščine*, 28. januarja do 30. januarja 1953, 75, dostopni na portalu Sistory. Cinično iskrico ministra Zorana Poliča je zapisnik zabeležil takole: »Kolikor pa, kakor pravi inženir Hrovat, ljudje zaradi takih plač beže z univerze in Tehnične visoke šole v podjetja, pa mislim, da je to samo zdrav pojav za naše gospodarstvo, da mladi ljudje prično s svojim delom v podjetjih, ne pa da nastopajo takoj kot asistenti raznih profesorjev (*ploskanje*), in se s tem dejansko odtrgujejo od same prakse.«

¹⁶⁴ AS 1931-II-026, II 050282, »Dr. Milan Grošelj, profesor Filozofske fakultete«, 17. februarja 1953. Grošelj se v pogovoru z »Andrejem«, ki je očitno znal vzbujati vtis zaupanja vrednega prijatelja, ni omejeval na univerzitetne skrbi, privoščil si je tudi kakšno politično opazko: »Zunaj najbrže nihče ne verjame v našo demokracijo. Izpreminjajo obliko, stvari pa ostajajo, kot so. *Dasselbe in Grün*. Poleg tega še vse te stvari veliko stanejo.« Še bolj so ga skrbele razmere v gospodarstvu: »Nekdanje sošolce imam, ki so inženirji. Sedaj se večkrat vidimo. To, kar mi

Grošljev in Sovretov trud za izgubljeno normalnost je bil deloma uspešen, vendar je njuna zmaga primerljiva s Pirovo. Relativna otoplitev, ki jo je dočakala ljubljanska klasična filologija po letih odkritega in sistematičnega uničevanja stroke v poznih štiridesetih,¹⁶⁵ je deloma temeljila na dejstvu, da je klasična filologija kot študijsko področje postajala vedno bolj obrobna. Že v naslednji reformi so v šolah iz predmetnikov spet odstranili grščino, ki ji je hitro sledila še latinščina; posledično tudi študentov na univerzi kmalu ni bilo več dosti. Ko je Bogo Grafenauer, ki ga je skrbel študij zgodovine, leta 1982 pregledoval številke v zvezi z učenjem latinščine po usmerjenih srednjih šolah, ni mogel verjeti lastnim očem.¹⁶⁶ V osemdesetih letih je na ljubljanskem Oddelku za klasično filologijo, edinem v državi, diplomiral približno en študent na leto. Pomanjkanje zanimanja za to disciplino v cekajevskih dokumentih je bilo tako najbrž povezano tudi s tihim prepričanjem, da bo odmrla sama po sebi. Težko je sicer oceniti relativno pomembnost različnih strok v očeh partijskih ideologov — a če je mogoče sklepati po skrbno zabeleženem odstotku partijcev na posameznih oddelkih, klasična filologija ni sodila ravno med njihove prioritete; dosti bolj so jih zanimale filozofija, sociologija in zgodovina. Seznam, ki ga je zgodovinar in partijski aktivist Janko Pleterski leta 1976 poslal Centralnemu komiteju, navaja odstotek komunistov po oddelkih na Filozofski fakulteti — marljivo izračunan na eno decimalno natančno — v naslednjem zaporedju: filozofija 62,2 odstotka, sociologija 66,6 odstotka, pedagogika 30,1 odstotka, psihologija 41,7 odstotka, zgodovina 54,5 odstotka, umetnostna zgodovina 50,0 odstotka, arheologija 20,0 odstotka, etnologija 50,0 odstotka, geografija 29,4 odstotka, slavistika 39,4 odstotka, germanistika 15,4 odstotka. Naslednji — večinoma majhni — oddelki niso imeli niti enega komuniste: romanistika, klasična filologija, svetovna književnost, orientalistika, muzikologija. Z izjemo romanistike noben izmed njih ni zaposloval več kot pet ljudi.¹⁶⁷

govorijo, ni nič. Oni vedo stvari, ker jih gledajo na gospodarskem področju. Primer Strnišče. Miliardne investicije gredo vanj in to na breme Slovenije. Nemci so nam podvalili to jajce, ker ga sami niso hoteli. Produkcija surovega aluminija se ne izplača. Angleži grade tako industrijo v kolonijah, v Afriki. Tam je vodna sila in poceni delovna sila. Aluminij dobi vrednost šele v predelavi. Razmerje duraluminija proti njemu je 1 : 300. Strnišče so začeli graditi Nemci, ker je na Madžarskem boksit, na Dravi elektrika in v okolici Ptuja, ki nima industrije, cenena delovna sila, a premog v Trbovljah. Za nas bi imela smisel lahka industrija. Ta ima tradicijo in pogoje, da dvigne življenjski standard. Vsa naša stvar je zavožena. Začeli so s težko industrijo, ki sedaj ogromno stane, namesto da bi gradili lahko, ob kateri bi se težka postopoma razvijala sama. Pričeli so na napačnem koncu. Zato je življenjski standard silovito padel in ni izgledov, da bi se popravil.« — »Andrej« je na koncu poročila prijateljstvo slabo voljo še nekoliko kontekstualiziral: »Grošelj v zadnji dobi zelo trpi zaradi ishiasa.«

¹⁶⁵ Prim. »*Gratiae plenum*«.

¹⁶⁶ »Filozofska fakulteta je predložila [...] osnutek učnega načrta [...] Vanj je bila vgrajena tudi latinščina (vsaj za tistih okrog 1000 srednješolcev, ki se morejo vpisovati v to smer usmerjenega izobraževanja. Prav v tem pogledu pa je bil [...] bistveno okrnjen [...] Po lanskem razpisu (1981) naj bi se učilo latinščino kot drugi tuji jezik (štiri leta) vsega 45 slovenskih srednješolcev — 30 v Mariboru in 15 v Ljubljani.« Grafenauer, »Vprašanje sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja«, 192.

¹⁶⁷ Prim. AS 1589-IV-328, 1820, »Analiza oz. ocena o delovanju Filozofske fakultete«, 1. julij 1976. Za osebno pričevanje prim. Simoniti, »Geist und Wissenschaft«, ter Gantar, *Utrinki ugaslih sanj* in *Zasilni pristanek*.

Sl. 17 - Milan Grošelj s študenti na prvi oddelčni ekskurziji v Grčijo maja 1958. »Ker je bilo za vožnjo z vlakom in s popustom premalo študentov klasične filologije,« se spominja Ksenija Rozman, »je prosil profesorja Josipa Klemenca, da določi dva študenta (določeni sta bili Zorka Šubic in Smiljka Jovanovič), in profesorja Franceta Steleta, da določi dva študenta umetnostnozgodovinskega seminarja (določena sva bila Mirko Juteršek in Ksenija Rozman).« Ekskurzije so se med drugimi udeležili še Zlata Grošelj, Meta Masič Prelesnik, Matija Pogorevc, Nataša Stanič, Primož Simoniti, Jasna Šetinc Simoniti, Jožica Škof in Jože Žužek (osebni arhiv Primoža Simonitija).

Ne glede na vse podobnosti med različnimi državami pa vseeno ostaja tudi temeljna razlika. Spremembe, ki so se po letu 1945 pokazale v ljudskih demokracijah Srednje in Vzhodne Evrope, so se odvijale pod budnim očesom vseprisotnih »sovjetskih ekspertov«. Ti niso vselej igrali odločilne vloge, vendar so bili vedno tam, pripravljeni poročati in posredovati, kadar so stvari zašle s prave poti.¹⁶⁸ V Sloveniji je bilo drugače in težko se je izogniti razmišljanju o »samosovjetizaciji«; s tem izrazom, ki ga je vpeljal Manfred Heinemann, danes zgodovinarji označujejo različne stopnje politične izvornosti v državah Vzhodnega bloka. Čeprav so jugoslovanski komunisti o Sovjetih ves čas razmišljali, jim je bil njihov zgled zgolj navdih, nekakšen predmet katulovske sovražne ljubezni iz distiha *Odi et amo*. Ukrepe so v resnici načrtovali in izpeljali domačini. V tem kontekstu je treba razumeti tudi centralistične težnje Beograda, saj so tudi tam ravno Slovenci zasedali glavne položaje.¹⁶⁹ Ta avtoagresija je prispevala k nenavadno morečemu vzdušju, kot ga je, denimo, opisal slovenski pisatelj, ki se je leta 1957 preselil v Kanado:

Odhajali smo pač zaradi peščice vsemogočnih ljudi s policijskimi nagoni, zaradi zdirigiranih lovcev na ljudi, ki so v vsakem mimoidočem državljanu videli sumljivo osebo in sovražnika državne varnosti. Ali so s tem čudnim početjem opravičevali svoje

¹⁶⁸ Connelly, *Captive University*, 50–57.

¹⁶⁹ Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Mitja Ribičič, Stane Dolanc in Sergej Kraigher; tudi Tito je bil otrok hrvaškega očeta in slovenske matere. Prim. Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 339–341; 407.

posebne, imenitno založene trgovine? ... To, da so bili ti ljudje domačini, Slovenci kot ti in jaz, ki so se obnašali kot slovensko govoreči gestapovci ... me še zmeraj žalosti, mi jemlje spanje in me tlači kot mora ...¹⁷⁰

Jan T. Gross in John Connelly sta stalinizem definirala kot nenapisane knjige, neizvedena predavanja, neizgovorjene ideje in nepodeljene akademske nazive.¹⁷¹ Ko govorimo o klasični filologiji, bi temu lahko dodali še neprevedena besedila. V Sloveniji ni v letu 1989, ko je padel berlinski zid, izšel *niti en nov prevod* iz latinščine ali grščine. Tisti, ki so izšli pred tem, so bili v pretežni meri delo peščice prevajalcev. To zgovorno in simptomatično stanje je bilo posledica desetletij presenetljivo učinkovite politike izganjanja latinščine in grščine iz osnovnega in srednjega izobraževanja; to je v končni analizi pripeljalo do popolne marginalizacije stroke na univerzitetni ravni. V osemdesetih so se le še redki klasični filologi upali spoprijeti z antičnimi avtorji; še redkejši so zmogli nato objaviti smiseln prevod. Ko je ideološki pritisk popustil, se je začelo stanje drastično spreminjati. V zadnjih desetletjih smo priče pravi plimi prevodov klasičnih del, večinoma so delo mlajših prevajalcev, ki so se obrti izučili po političnih spremembah. Med njimi so Matjaž Babič, Živa Borak, Jan Ciglenečki, Pavel Češarek, Ignacija Fridl Jarc, Ksenija Geister, Nada Grošelj, Nataša Homar, Matej Hriberšek, Andreja Inkret, Jelena Isak Kres, Jera Ivanc, Jerneja Kavčič, Gorazd Kocijančič, Marko Marinčič, Aleš Maver, Gregor Pobežin, Neža Sagadin, Brane Senegačnik, Maja Sunčič, Miran Špelič, Boris Vežjak, Sonja Weiss, Barbara Zlobec Del Vecchio in Franci Zore.¹⁷² Prav raznolikost njihovih ustvarjalnih prevodov pa hkrati zgovorno priča o neznanski kulturni praznini prejšnjih desetletij. Ta so minila v skorajda sizifovskem naporu zdesetkane peščice filologov, kot bi pripomnil T. S. Eliot,

da bi povrnili, kar je bilo izgubljeno
in najdeno in izgubljeno spet in spet; in zdaj, v razmerah,
ki se zdijo nenaklonjene. A morda ni to ne dobiček ne izguba.
Nam ostane samo trud. Ostalo ni naša stvar.¹⁷³

Viri in literatura

Viri

- AS 1529, Arhiv Republike Slovenije, Fond Borisa Kraigherja.
AS 1589, Arhiv Republike Slovenije, Fond CK ZKS.
AS 1931, Arhiv Republike Slovenije, Fond RSNZ.
AS 621, Arhiv Republike Slovenije, fond Slovenske matice.
FF UL, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

¹⁷⁰ Ivan Dolenc, ki ga citira Alenka Puhar, »Zapis z bodečo žico«, 141. Dolenc je bil star dvaintrideset let, ko je emigriral. Leta 2006 je umrl v Kanadi.

¹⁷¹ Connelly, *Captive University*, 143.

¹⁷² Osupljiv panoramski pregled skoraj *šestdesetih* klasičnih prevodov, ki jih je v Sloveniji naplavil en sam *lustrum* (2006–2011), je objavila Nada Grošelj, »Pregled prevodov«; besedilo je dostopno tudi na spletu.

¹⁷³ Iz *Štirih kvartetov*; s poklonom Petru Greenu.

ZAL LJU 696, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fond Univerzitetnega komiteja ZKS.
ZAMU IV, Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, Fond rektorata.

Literatura

- Bartošek, Karel. »Central and Southeastern Europe«. V: *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, ur. Stéphane Courtois et al. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999.
- Bondžić, Dragomir. »Politički progon studenata Beogradskog univerziteta 1945–1948«. *Here-ticus* 5, št. 1 (2007).
- Bradač, Zorka. *Neslutena moč ljubezni*. Ljubljana: Forma 7, 2001.
- Brown, Archie. *The Rise and Fall of Communism*. London: The Bodley Head, 2009.
- Bucik, Valentin, et al., ur. *Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1919–2009*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2009.
- Buttolo, Frančiška, in Meta Pavčič. »Bibliografija del Frana Petreta«. V: *Petre, Tradicija in inovacija: izbrane študije in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica, 1990.
- Cankar, Tadej. »Arhivsko gradivo nekdanje Uprave službe državne varnosti in njenih predhodnic: osnovne značilnosti in primerjava nekaterih vidikov hrambe in upravljanja gradiva v postsocialističnih državah«. V: *Odstiranje zamolčanega*, ur. Damjan Hančič, Gregor Jenuš in Neža Strajnar. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2013.
- Connelly, John. *Captive University: The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education, 1945–1956*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000.
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića 2: politička represija u Srbiji 1953–1985*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2011.
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića: represija u Srbiji 1944–1953*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Dedijer, Vladimir. *Veliki buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta, 1991.
- Djilas, Milovan. *Rise and Fall*. Prev. John Fiske Loud. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1983.
- Djilas, Milovan. *Tito: The Story from Inside*, prev. Richard Hayes in Vasilije Kojić. London: Weidenfeld and Nicolson, 1981.
- Doknić, Branka, Ivan Hofman in Milić F. Petrović, ur. *Kulturna politika Jugoslavije: 1945–1952; zbornik dokumenata*. Vol. 1. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009.
- Durrell, Lawrence. *Spirit of Place: Letters and Essays on Travel*, ur. Alan G. Thomas. London: Faber, 1969.
- Eder, Maciej. »Does Size Matter? Authorship Attribution, Small Samples, Big Problem«. *Literary & Linguistic Computing* 28, št. 4 (2013).
- Eder, Maciej. »Style-Markers in Authorship Attribution: A Cross-Language Study of the Authorial Fingerprint«. *Studies in Polish Linguistics* 6 (2011).
- Ferenc, Mitja. *Huda Jama (Grave Pit) Coal Mine Mass Massacre — May, June 1945*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2013.
- Ferenc, Tone. *Fašisti brez krinke: Dokumenti 1941–1942*. Maribor: Obzorja, 1987.
- France Forstnerič in Melita Forstnerič Hajnšek, *Jože Košar: humanist in založnik*. Maribor: Obzorja, 2000.
- Gabrič, Aleš. »Odpuščanje profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov«. *Objave* 6 (2000).
- Gabrič, Aleš. »Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja«. *Prispevki za novejšo zgodovino* 37, št. 2 (1997).
- Gantar, Kajetan, in Brane Senegačnik. *Sofoklova Antigona v prevodu Ivana Hribovška*. Ljubljana: Družina, 2014.

- Gantar, Kajetan. »Bradač, Fran«. V: *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- Gantar, Kajetan. *Utrinki ugaslih sanj*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Gantar, Kajetan. *Zasilni pristanek*. Ljubljana: Slovenska matica, 2012.
- Godeša, Bojan. *Kdor ni z nami, je proti nam: slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Grafenauer, Bogo. »Vprašanje sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja kot znanosti in zgodovine v sistemu izobraževanja v Sloveniji«. *Zgodovinski časopis* 36 (1982).
- Grazioli, Emilio. »Sottoposizione a vigilanza dell' Associazione musicale di Lubiana«. *Bolletino Ufficiale per la provincia di Lubiana* 1, št. 71 (1942).
- Grošelj, Nada. »Pregled prevodov antične književnosti za obdobje 2006–2011«. *Bukla* 69, september 2011.
- Jan, Zoltan. »Prispevek Frana Petreta k razvoju slovenske literarne vede«. V: *Preseganje meje: zbornik slavističnega društva Slovenije 17*, ur. Miran Hladnik. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2006.
- Jenšterle, Marko. *Skeptična levica*. Maribor: Obzorja, 1985.
- Judt, Tony. *Postwar: A History of Europe since 1945*. New York: Penguin Press, 2005.
- Karsai, György. »Klasični filolog v mreži Državne varnosti: primer Jánosa Sarkadya«. *Keria — studia Latina et Graeca* 15, št. 2 (2013).
- Kidrič, Boris, in Ferdo Kozak. »Začasna uredba Narodne vlade Slovenije o univerzitetnih oblastvih in učnem osebj«. *Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1/2, št. 35 (1945).
- Kidrič, Boris. »Uredba o zaščiti znanstvenih in kulturnih delavcev federalne Slovenije«. *Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije*, 1/2, št. 35 (1945).
- Kitičič, Božica. »Pedagoška dejavnost profesorja Frana Petreta«. *Jezik in slovstvo* 22, št. 1 (1976).
- Kotar, Tamara. »Slovenia«. V: *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, ur. Lavinia Stan. London: Routledge, 2009.
- Kremenšek, Slavko. *Slovensko študentsko gibanje 1919–1941*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1972.
- Lavrenčič, Aleksander. »Izraz 'razrešeni' morda ni srečno podan z italijanskim terminom 'sospesi': o razrešitvi akademskih dolžnosti italijanskih honorarnih profesorjev in lektorjev«. *Kronika* 46, št. 1–2 (1998).
- Leškiewicz, Rafał, in Pavel Žáček, ur. *Handbook of the European Network of Official Authorities In Charge of the Secret-Police Files*. Praga: USTR, 2013.
- Mikola, Milko. *Rdeče nasilje: represija v Sloveniji po letu 1945*. Celje: Mohorjeva, 2012.
- Momigliano, Arnaldo. *The Development of Greek Biography*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971, razširjena izdaja 1993.
- Movrin, David. »*Gratiae plenum*: latinščina, grščina in Informbiro«. *Keria — studia Latina et Graeca* 12, št. 2–3 (2010).
- Ocvirk, Anton. »'Znanstveni' diletantizem«. *Ljubljanski zvon* 58, št. 3 (1938).
- Pečar, Borut, in Zorka Bradač. *Sijaj resnice*. Grosuplje: Mondena, 2005.
- Perović, Jeronim. »The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence«. *Journal of Cold War Studies* 9, št. 2 (2007).
- Petre, Fran. »Pri rojstvu slovenske komparativne«. *Sodobnost* 6, št. 5 (1938).
- Petre, Fran. »Začetek korespondence med Vrazom in Šafařikom«. *Slavistična revija*, št. 1–2 (1951).
- Pibernik, France. *Jutro pozabljenih: antologija padlih, pobitih, zamolčanih, prepovedanih, pozabljenih*. Celje: Mohorjeva družba, 1991.
- Pirjevce, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011.
- Procacci, Giuliano, ur. *The Cominform: Minutes of the Three Conferences; 1947/1948/1949*. Milano: Feltrinelli, 1994.

- Puhar, Alenka. »Zapis z bodečo žico: nekaj obveznih likov na temo povojne represije«. V: *Kultura in politika*, ur. Mateja Jančar. Ljubljana: Inštitut dr. Jožeta Pučnika, 2007.
- R., B. »Jan Luňák«. *Listy filologické* 62, št. 4–5 (1935).
- Rebula, Alojz. *Skozi prvo zagrinjalo*. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
- Rojc, Tatjana. *Pogovori z Alojzom Rebulo*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009.
- Sattler, Miran. »Znanec iz sosednje ulice: dr. Fran Bradač«. *Ljubljanski dnevnik* 29, št. 8 (1965).
- Schiller-Dickhut, Reiner, in Bert Rosenthal. *The European Network of Official Authorities in Charge of the Secret-Police Files: A Reader on their Legal Foundations, Structures and Activities*. Berlin: BStU, 2009.
- Service, Robert. *Comrades: A World History of Communism*. London: Macmillan, 2007.
- Simič, Vladimir. »Odstranjevanje pedagoškega osebja z Univerze v Ljubljani«. *Objave* 6 (2000).
- Simoniti, Primož. »Geist und Wissenschaft im politischen Widerstand in Slowenien«. V: *Geist und Wissenschaft im politischen Aufbruch Mitteleuropas*, ur. Meinrad Peterlik in Werner Waldhäusl. Dunaj: Böhma, 1991.
- Sirc, Ljubo. *Between Hitler and Tito*. London: A. Deutsch, 1989.
- Smolej, Tone, in Majda Stanovnik. *Anton Ocvirk*. Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Sovre, Anton. »Zahvaljeni, rešitelji, in iz veselih src pozdravljeni«. *Slovenski poročevalec*, 9. maj 1945.
- Stamatatos, Efstathios. »A Survey of Modern Authorship Attribution Methods«. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 60, št. 3 (2009).
- Stark, Isolde. »Die inoffizielle Tätigkeit von Johannes Irmscher für die Staatssicherheit der DDR«. *Hallische Beiträge zur Zeitgeschichte* 5 (1998). Slovenski prevod: »Neuradno delo Johanness Irmscherja za Državno varnost Nemške demokratične republike«. *Keria — studia Latina et Graeca* 15, št 2 (2013).
- Stenografski zapiski ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije: četrto redno zasedanje (drugi sklic)*, 28. januarja do 30. januarja 1953. Dostopni na portalu Sistory.
- Stojanović, Svetozar. »Varieties of Stalinism in Light of the Yugoslav Case«. V: *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*, ur. Vladimir Tismaneanu. Budapest: Central European University Press, 2009.
- Svoboda, Karel. *Antika a česká vzdělanost od obrození do první světové války*. Praga: Nakl. Československé akademie věd, 1957.
- td [Tine Debeljak]. »Bilanca slovenskega knjižnega trga v l. 1936«. *Slovenec*, 1. januarja 1937.
- Toporišič, Jože. »Moja zagrebška leta«. V: *Preseganje meje: zbornik slavističnega društva Slovenije 17*, ur. Miran Hladnik. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2006.
- Vodopivec, Peter. »O komunistični univerzitetni politiki in izključevanju univerzitetnih učiteljev in sodelavcev Univerze v Ljubljani po drugi svetovni vojni«. *Objave* 6 (2000).
- Vodopivec, Peter. »Populacijske posledice druge svetovne vojne in povojnega nasilja na Slovenskem«. V: *Žrtve vojne in revolucije: zbornik*, ur. Janvit Golob et al. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2005.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Vodopivec, Peter. *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev: Angela Vode in Boris Furlan, žrtvi Nagodetovega procesa*. Ljubljana: Slovenska matica, 2001.
- Vodušek Starič, Jerca. »Brionski plenum leta 1966 — ocene in njegov vpliv«. V: *Slovenija — Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, ur. Zdenko Čepič. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Wraber, Tone. »Poročilo o delu prve komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev«. *Objave* 6 (2000).
- Ziliotto, Luigi. »Ricordo di Attilio Budrovich«. *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria* 26 – N. S. 15 (2004).

Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar, and Fran Petre: Latin and Greek at the University of Ljubljana in the First Post-War Decade

David Movrin

Interpreting the fragmentary evidence from the Party documents sometimes feels like observing the crumbs from the great banquet of the Slovenian Central Committee, to use the ancient metaphor. After the fall of the Berlin Wall, the retreating Party started a large-scale destruction of files created by its secret police. When the new government was elected in April 1990, it could only ascertain that the archives were for the most part empty. The caveats that apply are consequently strangely familiar to classicists. The value of the evidence lies, in the words of Arnaldo Momigliano, mainly in the warning it contains, and one should never assume that what is lost never existed. Yet despite their fragmentary character, ancient sources reveal quite a bit of information about their makers — and so do the Communist Party's leftovers. The ways institutions of higher education in Central and Eastern Europe were subjugated after the Communist takeover were far from identical. John Connelly has shown how the East German story is rather different from the Polish one — which in turn differs from the Czech experience. Similarly, Slovenian professors — Fran Bradač, Milan Grošelj, Anton Sovre, and others — faced their own type of oppression. Their opposition seems to have been less effective than that of their Polish colleagues, yet often more principled than that shown by their counterparts in the German Democratic Republic. The authority of the former and the weakness of the latter go back to World War II, a defining moment for the future power relations in Slovenian academia as well.

Like their colleagues in the Eastern Bloc, Slovenian professors as a community did not accept Communism willingly — rather, they capitulated to it. Their resistance to the designs of the Party took several forms and did not remain hidden. Tito was deeply suspicious of the universities and in 1952 complained of “people with old conceptions who do more harm than good,” university professors who “fiercely resist the new socialist and Marxist teaching conceptions.” His words are confirmed by the contemporary secret police documents, such as the ones penned by ‘Andrej’, a State Security informant now identified as Fran Petre. Milan Grošelj and Anton Sovre, who seem to have been among those unable to shed their old conceptions, apparently played a difficult game of keeping up ideologically acceptable appearances while striving to preserve some bygone autonomy. Their struggle was at least partially successful, but their victory was a Pyrrhic one. The relative lack of restrictions enjoyed by Department of Classical Philology in the decades that followed the years of unprecedented destruction — between 1945 and 1950 — was based on the fact that Classics as a field of study became increasingly marginalised.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 68 | 2014 | št. 3–4 (150) | str. 257–544